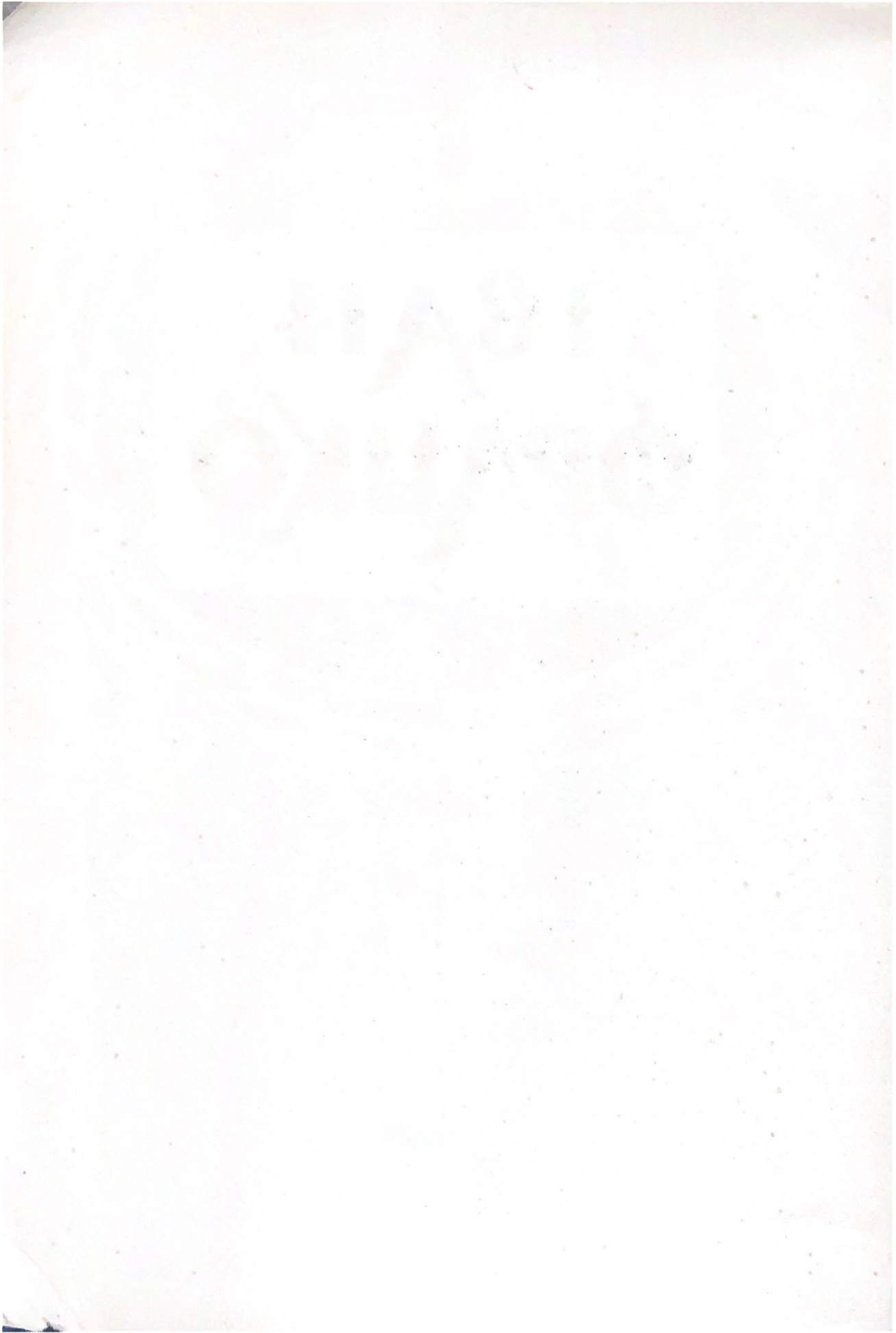

ІВАН
ФРАНКО

ВИБІР
ПОЕЗІЙ

RECHTSSTADT WÜRZBURG

Für unsere liebe Kaka!

Theresa

1992

ІВАН ФРАНКО

ВИБІР ПОЕЗІЙ

З передмовою

ЕВГЕНА МАЛАНЮКА

Париж 1956

Окладинка М. Левицького

Видання
Першої Української Друкарні у Франції

ПРОЛОГ, НЕ ЕПІЛОГ

(1856-1956)

I.

Загально прийнято, що постать Івана Франка, його науковий і літературний дорібок, його суспільна праця, врешті його життєпис — є визначені, зважені й широко знані.

Багато об'єктивних причин промовляло б за таке припущення. Франко народився, жив і діяв на терені Галичини, отже, тієї частини Батьківщини, де панував режим австро-угорської монархії, де зв'язок з західньо-європейськими культурними осередками був ближчий, де національно-суспільне життя у Львові мало більш, аніж у Києві, організований характер, де, врешті, культурно-історичний процес протікав без помітних перерв, криз чи й катастроф, що було так притаманне для того процесу на Наддніпрянщині.

В Галичині було національне шкільництво. Був мінімум політичних прав. Була, хоч і досить звужена, свобода національної й особистої індивідуальності. Була суспільна опінія й правно забезпечені границі урядової інгеренції. Словом, то не була Росія, в якій життя й діяльність національного діяча, понадто не-росіянина, були роковані на повсякчасну непевність, на прикру залежність від політики уряду, примхи ближчого губернатора, ба й найближчого поліцїста.

«Свободный художникъ» Петербурзької Академії Мистецтв — Тарас Шевченко — міг бути якстїй політично забитий і засланий на довгі роки в Азію «з найсуворішою забороною писати й малювати», і деталі його біографії та творчості ми ще все збираємо і, як мозаїку, старанно складаємо по сей день. «Доктор» Віденського Університету — Іван Франко, хоч і ознайомлений з австрійською провінційною в'язницею, був, все ж таки, повноправним громадянином старої європейської держави, членом міської львівської громади, знаним суспільним діячем, якого життя — у цілій того життя трагічності — проходило на очах своїх людей, з дня на день, аж до самої смерти в травневий день 1916 року.

Дїйсність, одначе, виглядає не так просто, як в теоретичних роздумуваннях. В дійсності, доля «каменяра» Івана Франка, якщо зовнішньо й різниться, то суттю своєю мало відбігає від долі «кобзаря»

Тараса Шевченка. Історична доля нації, що породила обидвох, тяжко заважила і на їх особистій долі — за життя, як і по смерті.

Пригадаймо деякі невеселі факти. Донині існують ніколи не видані речі Франка. Донині лежать у Львові (якщо не зникли) його невикористані рукописи. Донині немає не те що повного видання його літературної спадщини, а й навіть більш-менш «академічно» виданих окремих циклів чи окремих родів його творів, то значить, виданих за певним пляном, з певною текстологічною підготовою та наймінімальнішим історично-літературним наświetленням. Донині немає, коли не рахувати публіцистичної і нині перестарілої праці С. Єфремова («Співець боротьби і контрастів», Київ, 1913), хочби спроби монографії цієї видатної людини.

Помислимо: пройшло сорок років з дня смерті Франка, років, насичених судьбоносними для нас історичними подіями, років обудження й зриву Нації, але й років наших фатальних історичних хиб і національної сліпоти... Років, в яких так трагічно відчувалася **неприсутність** саме Франка. Був немалий час (1920-1939), коли можна і конче треба було хоч щось в напрямку франкознавства започаткувати.

II.

Відавна так повелося: приліпивши до того чи іншого визначного імени *ad hoc* знайдену етикетку, на тім заспокоїтися і — поза традиційними річницевими сходами — більш уже нічим не інтересуватися, вважаючи, що справа поладжена. Так було з етикеткою «кобзаря» по відношенні до Шевченка (а цієї етикетки й досі одчепити не можна). Тим же способом до імени Франка було прикладено отого аж гієратичного «каменяра», що на довгі десятиліття якби придушив живу істоту Франка, передовсім Франка-поета.

Не в тім біда, що ці етикетки й алегорії (зрештою, взяті не безпідставно) прикладається чи приліплюється, але біда в тім, що ці орнаментальні оздоби дають своєрідну індульгенцію на моральне ледарство і, властиво, маскують чуттєву та інтелектуальну байдужість загалу.

Що Франко є великий, в цім ледве чи сумнівається пересічний земляк. Свідомо чи несвідомо, з власного пересвідчення чи з чужого голосу, але кожен, почувши ім'я Франка, сказати б, здимає шапку, незалежно від свого місця народження — Київ, Карпати, Кубань чи Вороніжчина. Тут діє якийсь «інстинкт величі», який у так званих масах є значно більш живий, аніж припускають демагоги. Розуміється, це обставина немаловажна, але горе в тім, що визнавана і відчувана велич Франка залишається для надто багатьох книгою за сімома печатями, яку мало хто намагається читати. Пригадується популярний у німців гіркий дотеп про поета Фр. Клопштока, якого всі хвалять, але ніхто не читає*.

* Wer wird nicht einen Klopstock ehren? — Jeder.
Doch wird ihn jemand lesen? — Nein.
(Й. В. Гете)

Як поет, ще більшою мірою як науковець і громадянин — Франко був знаний і популярний у поколінні сучасників і ровесників його. Але вже друге покоління — з багатьох причин — знало його менше за своїх батьків, а, сказати б, «відчуття» Франка, зокрема і найважливіше Франка-поета, зникало і втрачалося. Для людей мого покоління, навіть причетних до літератури, Франко залишався вельмишановною «академією наук в одній особі», але, як поет, ставав, кінець-кінцем, поетом **незнаним**, якого шанується, але, як Клопшток, не читається... Згублений був якби «смак» до його віршів, понадто на строкатім тлі бурхливого, барвистого, але й дещо галасливого відродження нашої поезії по р. 1917.

Треба було творчого чину київської неокласичної школи в особах М. Рильського (для якого Франко був одним із важливих учителів «творчого ремесла») та Павла Филиповича й Миколи Зерова. В загальній своїй діяльності, скерованій на поглиблення літературної культури, вони — а М. Зеров в першу чергу — зреабілітували пізнього Куліша-поета, за піонерським почином Д. Донцова висвітлили творчість Лесі Українки та звернули увагу сучасників на Франка, саме як на поета («Шляхи Франкової поезії» р. 1925 П. Филиповича та «Франко-поет» р. 1926 М. Зерова). І з того часу можна вважати, що постать Франка-поета, якщо й не була передана уяві покоління у всій своїй величині, то, принаймні, не буде вже затіювана постаттю Франка-науковця, повістяра чи публіциста. Неокласикам, зокрема П. Филиповичеві, таки пощастило зсунути важку гієратичну брилу «каменяра» від живого, вічно-живого Франка.

III.

Існує величезна література на тему тайни творчості. Особливо розрослася вона за останні десятиліття, диктована переважно пануючим мистецьким (та й всяким іншим) атеїзмом, коли це поняття брати якнайширше.

Залишаючи тут що тему на убоччю, нагадаймо дещо, майже безсумнівне. Головним чинником мистецької (та й всякої) творчості є емоція та інтелект, чуття і думка, серце і розум. Ці головні чинники віддавна усимволізовано іменами античних богів Діоніса і Аполлона. Індивідуальність творця, його воля і характер якби регулюють співдію цих двох начал, що в кожній творчій одиниці співіснують не в однаковій пропорції і лише винятково являють образ рівноваги.

Історія мистецтва подає нам приклади граничної диспропорції цих двох начал, коли діонізієське (Мікель А., Буанаротті, Е. Верхарн) або аполлінійське (Леонардо да-Вінчі, французькі парнасисти, або наші неокласики) виразно переважають у мистця. І саме повна гармонія цих двох начал, цебто, повне панування понад ними волі творця — дає твори, що їх називаємо «класичними», а творців їх «класиками» (Й. В. Гете, драматургія Лесі Українки, пізній А. Міцкевіч, значна частина поезії А. Пушкіна).

На питання, до якої категорії мистців треба віднести — в цій

концепції — Франка-поета, відповідь майже не вимагає застановлення, хоч вимагала б певного застереження.

При всім незаперечнім темпераменті Франка, при всім, глибоко, щоправда, захованім жарі його серця, почуття Франка — в його поетичній творчості — завжди проходять крізь суворий фільтр інтелекту. Можна заризикувати припущення, що навіть безсумнівно-емоціональну свою енергію він умів не раз якби трансформувати в енергію інтелектуальну, сили «діонізійського» походження — піддати мірі і цілеспрямованості чисто «аполлінійським».... Світ його почувань, внутрішні «стихії» його ества, бурі й негоди його серця є — в його поезії — завжди контрольовані потужньою, але й формотворчою! — силою розуму. І це не випадок, що від молодих літ Франко-поет неустанно оспівує саме «розум владний» (замолоду — р. 1878 — навіть з наївним і зловісним додатком — «без віри основ»). І, здається, трудно знайти в світовій поезії такого натхненого, такого аж «одержимого» співця саме розуму-інтелекту, розуму-ratio либонь в чисто Декартівським сенсі цього поняття.

Приходиться повторити на цім місці ще раз ту досить приблизну формулу, що її в днях молодости довелось знайти: коли Шевченко був у поезії явленням — майже демонічної — в своїм творчім діонізійстві — НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕМОЦІЇ (якої жар, до-речі, так відчував і так подивляв Франко), то Іван Франко був явленням у ній НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ.

Колись визначай білоруський поет Максим Богданович затитулював свою статтю про Шевченка «Краса і Сила». Для Франка, майже протягом цілої його життєвої творчості, Розум був завжди на першій місці, бо він для нього був віддавна синонімом Сили («Ти, розуме-бистроуме, порви пута вікові!» — 1880 р.). Те, що Шевченкові дано було природою і Провидінням, до того Франко мусів верстати довгий, трагічний шлях безустанної боротьби, шлях через «вершини і низини», шлях упадків і поразок. Тріумф прийшов аж на самім кінці його життєвого й творчого шляху, обертаючи той «кінець» на «початок», а «епілог» на «пролог».

І великим Прологом до нової доби нашої національної історії — все чіткіше, все виразніше вирисовується! величя постать Івана Франка. Тільки тепер, по національнім Обудженні, по Війні за Державність, по гірких досвідах на чужині, «на ріках вавилонських» ми впритомнюємо собі, що без Франка — в критичних десятиліттях 80-90 рр. — ми впали б у провансальство надовго, під акомпаньямент zdeгенерованого «народництва», що здолало саме в тих роках звести Шевченка з п'єдесталу поета Нашії на рівень «співця мужицької неволі», «народнього кобзаря» і — фактично — заперечити весь зміст його творчого чину. До того ж самого, понадто, провадив сам «об'єктивний хід історії» ХІХ ст. і цілий тягар ідейного комплексу епохи.

IV.

Вже молодий М. Євшан, перший нетрадиційний критик Франка, звернув увагу на особистість Франка в зіставленні з добою і писав

про «страшний фаталізм епохи», що затяжив над індивідуальністю поета, яка мусіла тому «фаталізові» ставити чоло.

Тому «боротьба» це найбільш властиве слово до «схарактеризування творчого шляху Франка. І це не випадок, що слово це фігурує у кожного уважлишого дослідника Франкової творчості, чи то буде історик М. Грушевський, чи поети-ерудити М. Зеров та П. Филипович. І не випадково так часто фігурує це слово і цей образ в самій поезії Франка, виразно домінуючи над іншими образами, чи то як боротьба з дійсністю, з оточенням, чи як, ще страшніша і така істотна для Франка, боротьба «з самим собою», боротьба обох половин його індивідуальності: однієї — істотної, другої — формованої й деформованої добою та її обставинами. Звідси одна з генеральних том у його поезії — проблема «двійника», що стає перед ним ще замолоду («Поєдинок» р. 1883) і яку він розв'язує допіру в поемі «Похорон» (р. 1899).

«В цім героїчнім напруженні, в цій перемозі над скорбним і маловірним духом, над життєвими обставинами і добою (підк. Е. М.) — полягає та **величність** Франка, в якій тепер не сумнівається, здається, ніхто...»

Таким вимовним висновком закінчує свою, вже історичну, розвідку про Франка-поета М. Зеров. Але й М. Грушевському (р. 1913), людині, остаточно, тієї ж «фатальної» доби, поезія Франка «звучала, як похідний марш, як военний клич», а ціла творчість Франка була «національним подвигом».

Справді, ліпшого й точнішого слова, як саме «подвиг», духово-інтелектуальний подвиг — трудно було б знайти й нам, пізнішим поколінням, понадто сучасникам історичних іспитів 1917-22 рр. та II світової війни. І єсть якась історична закономірність в тім, що Іван Франко останні дні свого життя провів у військовім шпиталі Січових Стрільців. І що одну з своїх критично-публіцистичних праць — під наголовком «Франко — поет національної чести» — присвятив Франкові (ще року 1913) саме ніхто інший, лише МАЙБУТНІЙ Симон Петлюра.

Евген Маланюк

**
*

Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер вие.
Я змерз. І випало з холодних пальців
Перо. І мозок стомлений відмовив
Вже послуху.

В душі — глибока павза.
Ні думка, ні чуття, ні біль — ніщо
В ній не ворухиться. Завмерло все,
Немов гнилий в гущавині ставок,
Якого темну воду не ворухить
Вітровий подих.

Але цить! Се що?
Чи втоплені з болотяного дна
Встають і з хвиль воючих простягають
Опухлії зеленкуваті руки?
І голос чути, зойк, ридання, стогін —
Не дійсний голос, але щось далеке,
Слабе, марне, тїнь голосу, зітхання,
Чутне лиш серцю, та яке ж болюче,
Яке болюче!...

«Тату! Тату! Тату!
Се ми, твої невроджені діти!
Се ми, твої невиспівані співи,
Передчасом утоплені в багнюці!
О, глянь на нас! О, простягни нам руку!
Поклич до світла нас! Поклич до сонця!
Там весело — нехай ми тут не чахнем!
Там гарно так — хай тут ми не гниємо!»

Не вийдете на світло, небожата!
Не вивести вже вас мені до сонця!
Я сам оце лежу у темній ямі,
Я сам гнию тут, до землі прибитий,
А з диким реготом по моїх грудях
Тупоче, б'є моя лихая доля!

І ще раз чути: «Тату! Тату! Тату!
Нам зимно тут! Огрій нас! Лиш дихни
Теплом, що з серця йде, повій весною,
А ми пурхнем, оживемо, заграєм!
Весняним чаром, співом соловейків
Наповнимо твою сумну хатину,
Арабських пахощів на своїх крилах
Нанесемо, килимом пишно барвним
Розстелимось під твоїми ногами.
Лише тепла нам! Серця! Серця! Серця!»

Де ж я тепла візьму вам, небожата?
Уста мої заціпило морозом,
А серце в мене вижерла гадюка.

(Приблизна дата 1897; з книги «Semper tūro»).

Із збірки

„З ВЕРШИН І НИЗИН“

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHILIP H. HARRIS, M.D.

**

Гримить! Благодатна пора наступає,
Природу розкішна дроз пронімає,
Жде спрагла земля плодотворної зливи,
І вітер над нею гуляє бурхливий,
І з заходу темная хмара летить —
Гримить!

Гримить! Тайна дроз пронімає народи, —
Мабуть, благодатная хвиля надходить...
Мільйони чекають щасливої зміни,
Ті хмари — плідної будучини тіни,
Що людськість, мов красна весна, обновиць...
Гримить!

15 травня 1881

**

Земле, моя всеплодющая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені!

Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чуття і відновлює кров,
Що до людей безграничну будить
Чисту любов!

Дай і огню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Ясність думкам — в серце кривди влучать,
Дай працювати, працювати, працювати,
В праці сконать!

1880

**
*

Не забудь, не забудь
Юних днів, днів весни, —
Путь життя, темну путь
Проясняють вони.

Злотих снів, тихих втіх,
Щирих сліз і любови,
Чистих поривів всіх
Не встидайсь, не губи!

Бо минуть — далі труд
В самоті і глуші,
Мозолі наростуть
На руках і душі.

Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
Кого бій ще манить,
Людське горе смутить,
А добро веселить, —
Той цілий чоловік.

Тож сли всю життя путь

Чоловіком цілим
Не прийдеш тобі быть, —
Будь хоч хвилечку ним.

А в поганії дні,
Болотянії дні,
Як надія пройде
І погасне чутте,

Як з великих доріг
Любви, бою за всіх
На вузькі та круті
Ти зійдеш манівці,

Зсушить серце жура,
Сколють ноги терни, —
О, тоді май життя
Влячно ти спом'яни!

О, тоді ясні сни
Оживлять твою путь...
Юних днів, днів весни
Не забудь, не забудь!

5-10 червня 1883

**
*

Весно, ох, довго ж на тебе чекати!
Весно, голубко, чому ж ти не йдеш?
Чом замість себе до вбогої хати
Голод і холод, руїну і страти
В гості ти шлеш?

Бач, уже май починаєсь! О маю,
Чом же мерцем ти приходиш на світ?
Пусто і мертво по полю, по гаю,
Лиш оло'вянії хмари вкривають
Весь небозвід.

Стогін іде по селищах убогих,
Діти гуртами на задавку мруть,
Сіна нема й стебельця в оборогах,
Гине худібка, по долах розлогих
Води ревуть.

«Згинем, — люд шепче. — Таж горе не саме
Звикло ходити. Або пошесть прийде,
Або — не дай Боже — Польща настане».
От як сей рік зустрічають селяне,
Весно, тебе.

6 травня 1883

**

Ой, що в полі за димове?
Чи то вірли крильми б'ються?
Ні, то Доля грядки копле,
Красу садить, розум сіє,
Примовляє, приспівує:
«Сходи, красо, до схід сонця,
Ти, розуме, спозаранку!
Рости, красо, до пояса,
Ти, розуме, вище мене!
Иди, красо, поміж люди,
Ти, розуме, громадами!
Не дайсь, красо, тому взяти,
Хто ти хоче світ зв'язати;
Не дайсь, красо, тому в руки,
Хто тя хоче в пута вкути!
А як впадеш у неволю,

То розплинсья слізюньками,
То засохни без розплоду!

«Ти, розуме, бистроуме,
Порви пута віковії,
Що скували думку людську!
Двигни з пільми люд робучий,
Двигни з пільми — та до мене!
Розхитай в нім ясні думи,
Розрости бажання волі,
Виплекай братерську згоду,
Поеднай велику силу,
Щоби разом, дружно стала,
Щастя, волі добувала!»

23 червня 1880

V I V E R E M E M E N T O !

Весно, що за чудо ти
Твориш в моїй груді!
Чи твій поклик з мертвоти
Й серце к житні будить?
Вчора тлів, мов Лазар, я
В горя домовині —
Що ж се за нова зоря
Мені блисла нині?
Дивний голос м'я кудись
Кличе — тут то, ген то:
«Встань, прокинься, пробудись!
Vivere memento!»

Вітре теплий, брате мій,
Чи твоя се мова?
Чи на гірці світляній
Так шумить діброва?
Травко, чи се, може, ти
Втішно так шептала,
Що з-під криги мертвоти
Знов на світло встала?

Чи се, може, шемріт твій,
Річко, срібна ленто,
Змив мій смуток і застій?
Vivere memento!

Всюди чую любий глас,
Клик життя могучий...
Весно, вітре, люблю вас,
Гори, ріки, тучі!
Люди, люди! Я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кров'ю рад
Ваше горе змити.
А що кров не зможе змить,
Спалимо огнем то!
Лиш боортись значить
жись...

Vivere memento!

Тернопіль, 14 жовтня 1883

ОСІННІ ДУМИ

**
*

Осінній вітре, що могучим стоном
Над лісом стогнеш, мов над сином мати,
Що хмари люто гониш небосклоном,
Мов хочеш зиму, сон і смерть прогнати, —

Що у щілинах диким виеш тоном
І рвеш соломі із сільської хати,
Зів'яле листя тоном-перегоном
По полю котиш, — вітре мій крилатий!

Я довго, пильно слухав стону твого
І знаю, чом так стогнеш ти і плачеш:
Тобі жаль сонця, цвіту, дня літнього!

О, вітре, брате! Як мене побачиш
Старим, зів'ялим, чи й по мні заплачеш,
Чи гнівно слід буття завієш мого?..

9 жовтня 1882

ЖУРАВЛІ

Понад степи і поле, гори й доли,
Понад діброви, зжовклим листом вкриті,
Понад стернища, зимним вихром биті,
З плачем сумним, мов плач по кращій доли —

Понад селища бідні, непошиті
Хатки, обдерті і пусті стодоли,
Понад люд темний, сумовитий, голий,
Ви пливете по мглистому блакиті.

Куди? Куди? Чи в кращий край зелений,
Залитий світлом, зіллям умаєний,
На нитку мов нанизані, мчите ви?

О, ждiть! Ось в мглистiй i вогкiй ярузi
З крилом пiдтятим брат ваш сохне в тузi!
Возьмiть мене в путь, браття! Де ви? Де ви?...

29 жовтня 1883

**

До моря слiз, пiд тиском пересудiв
Проливих, i моя вплила краплина;
До храму людських змагань, праць i трудiв
Чей i моя доложиться цеглина.

А як, мiльйонiв куплений сльозами,
День свiтла, щастя й волi засвiтає,
То чей в новiм, великiм людськiм храмi
Хтось добрим словом i мене згадає.

2 квітня 1880

**
*

Бувають хвили: серце мліє
І скорбних мислей рій летить,
Мов чорна хмара небо криє,
І грім у хмарі гуркотить.

І поглядом німої злости
Гляджу на небо й світ живий
І жду, що з земної утроби
Ось-ось прорвесь огонь страшний.

І вміть спалить всю землю твою
З всіма неправдами її,
Перелама хаос твердую
Шкарлуцу скриплої землі...

І, наче золото в горнилі,
Цей світ очиститься зовсім —
І чиста, в невичірній силі,
Засяє правда й воля в нім.

2 квітня 1880

**
*

Тяжко, важко вік свій коротати
У незнання сумерці німім,
І хилитись, і в ярмі стогнати,
До могили простогнати в нім.

Тяжко, важко вік цілий боліти,
А не знати навіть, де болить;
Мучитись у горю, а не вміти
Того горя й крихоточку вменшити.

А ще тяжче бачити всю муку,
Знати добре джерело її,
Але не могли подати руку
Тому брату, що так стогне в тьмі.

А ще тяжче гаряче бажати
Волі, правди, братньої любови,
Шарпатись у путах, гризти ґрати,
А на волю встати не могли.

1878

*
**

Ой, рано я, рано устану,
На яснее небо погляну,
А небо, як синій кришталь,
А в серці важкий сум і жаль.

Всміхається небо без зміни,
Глядить на тюремні стіни,
А стіни пожовкли від сліз,
Що ними просякли наскрізь.

Гей, яснее небо, чому ти
Глядиш, так весело всміхнуте,

Пощо в ту прокляту кліть
Ти шлеш такий любий привіт?

Тут сльози, ти радість голосиш;
Ти вільности запах приносиш,
А тут ось понура тюрма,
Могила тісна та німа.

Живий у могилу заритий,
Гляджу я на світлом облитий,
На вольний, веселий той світ. —
Кров жаром у жилах кипить.

За що мене в пута скували,
За що мені воленьку взяли?
Кому я і чим завинив?
Чи тим, що народ свій любив?

Бажав я для скованих волі,
Для скривджених кращої долі
І рівного права для всіх, —
Се весь і єдиний мій гріх.

1877

НІЧНІ ДУМИ

**
*

Безкраї чорні і сумні
За ночами минають ночі,
І безутішному мені
Схід сонця сниться. Бачуть очі
Крізь мур тюремний, як лютує
Завзята боротьба в природі.
Ще темний Агріман панує,
Розпершись гордо там, на сході.
Та в царстві своїм чує він
Таємну дрож. Ось легкокрилі,

Летять від сходу світла хвилі.
Лютує Агріман, гасить
Ненависне проміння враже,
Та хвиля світла все біжить.
Хоч що він робить, що він каже.
Хитаєсь трон його твердий,
І чуєсь чорному цареві,
Як Ормузд ясний, молодий
Вже виринає з хвиль рожевих.
Мов стріли, до понурих стін

16 квітня 1880

**
*

Догоряють поліна в печі,
Попеліє червоная грань...
У задумі сиджу я вночі
І думок сную чорную ткань.

Ох, печуть і бушують вони!
Гризе душу й морозить нуда!
Кров кипить і нутро все в
огні, —
Вколо ж мур і неволя бліда.

І коли ж то той жар догорить,
Що ятриться у серці мені?
І чи скоро то горе згасить
В моїм мізку думки огняні?

Я боротись за правду готов,
Рад за волю пролить свою кров,
Та з собою самим у війні
Не простояти довго мені.

18 листопада 1881

**
*

Не покидай мене, пекучий болю,
Не покидай, важкая думо-муко,
Над людським горем, людською журбою!

Рви серце в мні, бліда журу-марюко,
Не дай заснуть в постелі безучастя —
Не покидай мене, гриже-гадюко!

Не дай живому в домовину класться,
Не дай подумать ані на хвилину
Про власну радість і про власне щастя,

Докіль круг мене міліони гинуть,
Мов та трава схне літом під косою,
І від колиски аж по домовину

Живуть з бідною, наче брат з сестрою, —
Докіль життя тяжким нас давить валом,
На пні ламає силою страшною, —

Докіль ще недосяглим ідеалом
Для міліонів ситість, тепла хата, —
Докіль на лицах сльози, ніби ралом,

Борозди риють, — доки зимна страта
Тюремна руки путає робучі,
Мруть з голоду бездомні сиротята,

Пишаються під небом ті блискучі
Гнізда розпусти, зопсуття й обмани
І світ заражують, — докіль могучі

«Стовпи» отрути ллють в народні рани,
Думки кують, для прихоті своєї
Люд трупом стелють люті тамерлани!

Ох, загніздись на дні душі моєї,
Важкая думо! Сильними кліщами
Стискай те серце, скоро б від твоєї

Схибнув я стежки! Ночами і днями
Шепчи над ухом: «Ти слуга нещасних!
Прашюй для них словами і руками

Без бажань власних, без вдоволень власних!»

18 листопада 1883

А в сонця промінню, у радості вічній
Гуляють і золотом сяють вони.

Ті сни свої черви складали в системи
З заключенням: «Так , найліпше, як є»;
Читали промови, співали поеми
Про гарне, щасливе в болоті житте.

Втім, люди той пень відвалили й поперли,
І дійснее сонце вказалось з-за мгли;
На сонце те глипнули черви й померли,
І, мручи, убійчее світло кляли.

1882

СУПОКІЙ

Супокій — святее діло
В супокійнії часи,
Та сли в час війни та бою
Ти зовеш до супокою —
Зрадник або трус еси.

Бо коли народи в згоді
Враз працюють, щоб природі
Вирвать тайну не одну,
В тьму життя влить світла
 досить, —
Горе тому, хто підносить
Самовільною війну.

Та коли в робучу пору
В нашу хату і комору
Закрадаєсь лиходій,
Щоб здобуток наш розкрасти,
Що й на нас кайдани вкласти, —
Чи й тоді святий спокій?..

Як за нашу угодовість
Він мысль нашу, мову, совість,
Мов будяччя, тне з плеча —
Горе, хто тоді нас мирить,
Хто не рветься до сокири,
До коси та до меча!

15 липня 1883

**
*

Ви плакали фальшивими сльозами
Над моєю недолею, жаліли
Мене, махали жалісно руками,
Та допомгти мені не вмiли й не хотіли.

«Жаль бідного! З дороги марне збився
І згиб! Ми се згори вже добре знали!
Дурний був, за пусту роботу, бач, вчепився,
І ось куди його фантазії загнали!»

А в сонця промінню, у радості вічній
Гуляють і золотом сяють вони.

Ті сни свої черви складали в системи
З заключенням: «Так, найліпше, як є»;
Читали промови, співали поеми
Про гарне, щасливе в болоті житте.

Втім, люди той пень відвалили й поперли,
І дійсне сонце вказалось з-за мгли;
На сонце те глипнули черви й померли,
І, мручи, убійчеє світло кляли.

1882

СУПОКІЙ

Супокій — святеє діло
В супокійній часи,
Та сли в час війни та бою
Ти зовеш до супокою —
Зрадник або трус еси.

Та коли в робучу пору
В нашу хату і комору
Закрадаєсь лиходій,
Щоб здобуток наш розкрасти,
Що й на нас кайдани вкласти, —
Чи й тоді святий спокій?..

Бо коли народи в згоді
Враз працюють, щоб природі
Вирвать тайну не одну,
В тьму життя влить світла
досить, —
Горе тому, хто підносить
Самовільную війну.

Як за нашу угодовість
Він мисль нашу, мову, совість,
Мов будяччя, тне з плеча —
Горе, хто тоді нас мирить,
Хто не рветься до сокири,
До коси та до меча!

15 липня 1883

**

Ви плакали фальшивими сльозами
Над моєю недолею, жаліли
Мене, махали жалісно руками,
Та допомгти мені не вміли й не хотіли.

«Жаль бідного! З дороги марне збився
І згиб! Ми се згори вже добре знали!
Дурний був, за пусту роботу, бач, вчепився,
І ось куди його фантазії загнали!»

А другі, ще милосердніші, бистро
Здвигаючи плечима, промовляли:
«Ось до чого веде погане товариство,
Сліпая віра в мрії-ідеали!»

Пожалували всі мене, а далі
Пішло — хто на обід, хто в карти грати,
А хто судить запертих в криміналі,
А я лишивсь під тином умирати.

31 травня 1880

ЧИМ ПІСНЯ ЖИВА ?

Кожна пісня моя —
Віку мого день,
Протерпів її я,
Не зложив лишень.

Кожна стрічка її —
Мізку мого часть,
Думи — нерви мої,
Звуки — серця страсть.

Що вам душу стрясе, —
То мій власний жаль,

Що горить в ній, — то се
Моїх сліз хрусталь.

Бо нап'ятий мій дух,
Наче струна-прім;
Кожний вдар, кожний рух
Будить тони в нім.

І дарма, що пливе
В них добро і зло, —
В пісні те лиш живе,
Що життя дало.

7 березня 1884

VII

Я буду жити, бо я хочу жити!
Не щадячи ні трудів, ані поту,
При ділі, що наш вік бересь вершити,
Найду й свою я тихую роботу.

З орлами я не думаю дружити,
Та я опрусь гниючому болоту;
Щоб через нього й другим шлях мостити —
На те віддам свій труд, свою охоту.

А як часом моя послабне сила,
І серце в грудях біль зціпить пекучий,
І людська злість зморозить кров у жилах,

То човник м'я перенесе летючий —
Твоя любов підніме м'я на крилах,
Аж поки вал не зломиться ревучий.

1880

О. О.

«Сумоглядні ваші співи,
Все лиш горе та неволя,
Мов нема ніяких цвітів,
Крім будяччя серед поля.

«Чорним вкривалом жалоби
Ясне небо ви закрили,
В людських серцях горе, злобу
Й зопсуття лиш ви відкрили.

«Зависти пожар зловіщий
Серед люду ятрите ви,
Замість радощів, любови —
Всіх до бою зовете ви.

«Брудом буденним сплямили
Чисту краси святиню,
Ви в шинок з висот небесних
Затягли пісень богиню!»

Так гнівним говорять словом
Ситі судді естетичні
І ридають, що засохли
Давні хвилі поетичні.

«Висхли хвилі, заніміло
Чистее вітхнення слово;
Як не ми його відновим,
То не віджиє наново».

Хухають вони і шепчуть
Естетичні формули,
Крають, латають і ліплять
Світ будущий із бібули.

А життя йде своїм ходом.
Хвиля мислі, хвиля духа
Розливаєсь, їх ридання,
Ані формул їх не слуха.

1881

**
*

Послухай, сину, що премудрість каже:
Коли два стільці маєш до вибору:
Тут користь власну, тут святу лояльність,
То на обох старайся разом сісти.
І будь неначе те теля покірне,
Що ссе дві мами за свою покору.
Та ще мудрішим можеш показатись,
Коли стілець лояльності поставиш
На користи стілець, і аж наверху
Сам сядеш, вищий понад тих нездарів,
Що на самих худих лояльних стільцях
Сидять, худі мов сім коров з Єгипту.

Аміль, аміль, кажу тобі, мій сину,
Що не худі товстих їдять корови,
Але товсті худих з'їдять з кістками
І не подохнуть, тільки потовстіють.

1881

БОТОКУДИ

(Уривки)

I

Музо, мученице бідна,
Не відвчора, не віднині
В повитуху зелепугів
Здеградована з богині!

Кожний зве тя з того часу,
Як Гомер ще довгообразий
Запросив тя скандувати
Гексаметри для гімназій.

Гей, се давня, давня штука,
Ще тоді дівчам була ти, —
Та як з рук до рук пішла,
Стало чорт зна що з дівчати.

І багато ти, небого,
Ой, багато нагрішила
І недородків ти много
На сей світ понаводила.

Днесь в кого лиш є пустая
Голова, а повне пузо
І лінівї руки, зараз
Кличе к тобі: «Музо! Музо!»

І через таких-то ти
Віру стратила, небого —
Дехто нині вже за тебе
І гроша не дасть дурного.

Жаль мені тебе, та що ж —
Старість, бач, не радість! Лихо
Молодитися старому,
Ліпше вже сидіти тихо.

А як ні, то не до співу,
Не до любощів, причудів,
Не до вигадок би братись,
А до серйозних трудів.

Треба вчитись! Таж є час
І ніпощо зволікати:
От хоть зараз такій тут
Можна лекцію почати

З етнографії. Ну-ко, враз
Доложімо праці й трудів,
Розкажімо всьому світу
«Вісті з краю ботокудів!»

Край смирення і мазі,
Край героїв з Галілеї,
Край азбуки і просвіти
Варт, їй-богу, епопеї.

III

Чи ще від часів Адама
Ботокули існували,
Чи аж в сорок осьмим році
Враз сотворені зістали, —

Сього не будем рішати,
Та й воно й нелегка справа, —
Но то певне, що від того
Року почалась їх слава.

На руїнах канчуківства
Стали вни, як «стовп народний»,

На руїнах академ'ї
Збудували «Дім голодний».

Що вперед канчук робив,
Те в свої взяли вни руки;
Замість канчуків фізичних
Завели моральні буки.

Замість давніх рад глупівських
Стала «Ботокудська рада»,
Де означено перш всього,
Що є «вірність», що є «зрада»,

Що є «стовп», а що «підпора»,
Де також в страшній утомі
Три дні раджено, який би
Герб дати на «Голоднім домі».

Три дні радять — годі врадять!
Вже четверта днина чеше,
І урадили такий герб:
Злотий пес на сонце бреше.

Рік робили того пса,
Рік несли, а рік ставляли.
«Стій же тут на нашу славу
І бреш!» вони сказали.

І стоїть той лютий пес
На «Голоднім домі» й доси,
Став на ковбицю ногами
І до сонця морду зносить.

І сидить в «Голоднім домі»
Ботокудська рада й доси,
Против мрій, думок, теорій
Сміло голос свій підносить.

Але тихо ясным небом
Сонце радісно пливе, —
В ботокудським тихім краю
Плем'я родиться нове.

V

О преславні ботокуди,
Де ж я гідних слів найду,
Щоб як слід ізвеличати
Вашу першу боротьбу!

Ні давніше, ні пізніш ви
Не робили тільки гуку,
Як тоді, коли велася
Славна битва за азбуку.

Як ви дільно там боролись
З неприязним елементом,
Як зливали поле битви —
Та не кров'ю — атраментом!

Неприязні елементи,
Люд підступний і завзятий,
Ваші найлюбіші букви
Йор(ъ), йори(ы), вам хтіли
взяти.

Ба, не лиш йор(ъ), йори(ы),
ять(ѣ),

Всю кирилицю забрати
Хтіли, а зате накинуть
Альфабет латинський клятий.

Ще вдоватку величались:
«Ми не вороги вам, де там!
Ми лиш просвітити раді
Вас латинським альфабетом.

«Таж слова всі ботокудські
Альфабетом мож писати,
А тоді писання ваші
Буде світ увесь читати».

Але ви, герої добрі,
Не дали сим піддуритись,
Бо вам преці йшло о те,
Щоб від вього світа скритись.

«В йорах, ятях, — ви сказали, —
Тут вся наша вартість людська,
Вся будучність, сила, слава,
Вся надія ботокудська!»

І ви сміло піднялися,
Щоб за них до бою стать.
І щосили закричали:
«Згинем за йори, за ять!»

Ви три дні й чотири ночі
Ненастанно так кричали,

Тим часом лідпори ваші
Три брошури написали.

VII

У турецьким здиханаті
В горах, борах з всіх сторон
Жив преславний ботокуда,
Звавсь Нещасний Филимон,

Муж великий во язиці.
(Ботокуди всі великі,
Кожний в чім-небудь). От заким
ще

Почались за обряд крики,
Филимон зібрав до себе
Із цілого здиханату
Ботокудів. Як зійшлися,
Він казав заперти хату,

Заслонити вікна й так
До згромаджених промовив:
«Ботокуди, стережіться,
Бо чорт лапку нам зготовив!

«Слухайте, яку покусу
Наводив сам Бог на мене!
Слухайте й огнем надії
Серце розпалить студене.

«В третій день святого посту
Ляг я, трошка утруджений,
І такий мені нараз
Сон приснився божественний.

«Десь немов входжу я в церкву,
Придивляюсь: що за диво!
Не свої якісь ікони,
Та й стоїть вся церква криво.

«Ба, гляджу: іде священик,
Причякнув і щось потихо
Шепче і лиш раз хреститься...
«Ов! — гадаю. — Що за лихо!»

«Слухаю; органи грають,
Хлопці десь дзвінками дзвонять,
Люди раз в раз то клякають,
То встають... Гадаю: «Он як!

«Певне, я в костьолі!»... Ні!
Придивляюсь: край престола
На іконах тут святий
Михаїл, а там Микола.

«Я задеревів. Аж чую:
Роздається голос з неба:
«Най такий ваш обряд буде!»
«Ні, такого нам не треба,

«Господи!» — відмовив я.
«Чом, хіба ж вам сей поганий?»
Знов питає голос з неба,
І гудуть при тім органи.

«Не кажу, — відмовив я, —
Щоб поганий, сохрانی Боже,
Та сумління ботокудське
Зжитись з ним ніяк не може».

«А як я вам сам накажу,
Зробите по моїм слові?»
«Господи, ми й против тебе
За свій обряд стать готові!»

«Отоді просяла церков
Світом велієм без міри,
І пронісся голос: «Радуйсь,
Мужу кам'яної віри!

«Так твердого обрядовства,
Як в тім смирнім ботокуді,
Не було ні в Авраамі,
Ані в Якові, ні в Юді.

«Тож за тебе й через тебе
Весь той рід благословлю я.
Стійте вічно при однім
І співайте алилуя!

«В вашім краю най вівік
Релігійних війн не буде!
Не за віру, лиш за обряд
Ботокудські бийтесь люди!

«І вівіки твердо стійте,
Хоч би як враги вас тисли,
Не за зміст, а лиш за форму,
За слова, а не за мисли.

Лютий і березень, 1880.

СОНЕТИ

**
*

«Чого ти, хлопе, вбравсь у стрій лицарський,
Немов боїшся насміху і сварки?
Чого важкий свій молот каменярський
Міняєш на тонкий різець Петрарки?»

«Замість валити панський гніт і царський,
Ти скрився в поетичні закамарки!
Гіркий, та нешкідний удар писарський
Мов полинівки чарка у шинкарки».

«Ні, я не кинув каменярський молот,
Усе він в моїй, хоч слабій, долоні,
Його не вирве насміх, ані колот.

«І як невпинно він о камінь дзвонить,
Каміння грюк в душі мені лунає,
З душі ж луна та співом виринає».

1881

**
*

Вам страшно тої огняної хвилі,
Коли з мільйонів серць, мов Божий грім,
Закута правда бухне і застилі
Шкарлуці світу розірве на нім?

Ви боїтесь, щоби криваві хвилі
Не потекли і не підмили дім
Блускичої освіти, не змулили
Швидкого поступу думок зовсім?

Не бійтеся! В кривавих хвиль навалі
Не згине думка, правда і добро,
Лиш краще, ширше розів'ється далі.

Не бійтеся! Не людськості ядро
Та буря зломить, а суху лушпину —
Ядро ж живеє розростесь без впину.

1880

**
*

Що вовк вівцю їсть — жалко, та не диво,
На те він вовк, розбійник, душогубець;
Та якби віл, спокійний травоскубець,
Принявся враз живеє рвать м'ясиво?..

Що ширить тьму у рясі темнолюбець,
Що кат у фракку точить кров, як пиво,
Що злодій-фарисей основи живо
Спаса — се зле, та злий в злім не проступець.

Та чесний чоловік, що злomu служить,
Своєю честю покриває мідний
Лоб підлоти, а стиха плаче й тужить, —

Се вид, найвищої погорди гідний,
Се вид Пілата, що Христа на муки
Відав, а сам умив прилюдно руки.

9 вересня 1889

**
*

Тюрмо народів, обручем сталеним
Ти обціпила їх живі сугави
Й держиш — не для пожитку, не для слави,
А лиш для жиру клеветам мерзенним.

Отак пастух попута коні в полі
Через-ногу: здаєсь, три ноги вільні,
А йти вони, ні бігти не зусильні —
То ржуть, гризуться спільники неволі.

Отак і ти попутала народи,
Всім давши зверхні вигляди свободи,
Щоб одні одних гризли і душили.

І хоч всі дружно рвуться з твого круга,
Та в різні боки шарпають друг друга.
Сей колот — джерело твоєї сили.

4 жовтня 1889

Е П І Л О Г

(Присвячено русько-українським сонетарям)

Голубчики, українські поети,
Невже вас досі нікому навчити,
Що не досить сяких-таких зліпити
Рядків штирнадцять, і вже й є сонети?

П'ятистоповий ямб, мов з міді литий,
Два з чотирьох, два з трьох рядків куплети,
Пов'язані в дзвінкі римові сплети, —
Лиш те ім'ям сонета слід хрестити.

Тій формі й зміст най буде відповідний:
Конфлікт чуття, природи блиск погідний
В двох перших строфах ярко розвертаєсь.

Страсть, буря, бій, мов хмара піднімаєсь,
Мутить блиск, грізно мечесь, рве окупи,
Та при кінці сплива в гармонію любови.

Преров, 6 травня 1893

**

Маленький хутір серед лук і нив
на горбику над річкою шумною, —
от там я в простій хлопській хаті жив,
і самота, і сум жили зо мною.

Із трьох боків поля ті обмежив
могутній ліс зеленою стіною,
і шумом серцю він на сон дзвонив,
і сум по травах розносив луною.

Він тяг мене в свою таємну тінь,
і свіжий подих віщував розраду,
і листя знай мені шептало: «Скинь

«із серця всі згадки про зваду й зраду!
Природі-мамї до грудей прилинь
і тут знайдеш нову, святу принаду».

ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ

Не раз у сні являється мені,
О люба, образ твій, такий чудовий,
Яким яснів в молодощів весні,
В найкращі хвили свіжої любови.

Він надо мною хилиться, страшні
Полошить мари... З трепотом, без мови
Я в тії очі знов гляджу сумні, —
Що жар колись ятрили в моїй крові.

І на моє бурливе серце руку
Кладе той привид, зимну як змія,
І в серці втишує всі думи й муку.

На привид тихо, не змигнувши, я
Гляджу. Він хилиться без слів, без згуку
Моргає: «Цить. Засни. Я смерть твоя».

ІЗ ДНІВ ЖУРБИ

VIII.

Безсилля — ах! Яка страшная мука!
Чуття ще в серці полум'ям горять
І думи рвуться, як орел, ширять,
та воля мов розбита, мов безрука.

Немов стріла з розламаного лука
не полетить, так нині не летять
слова і блиски, й фарби, не хотять
служить уяві, — Ох, важка розлука!

Неначе з гір, де повно світла, барви,
і запаху, і співу пташенят,
і стрекоту свершків, потоків шуму,

зійшов я в низ, де гниль, погані лярви,
де душно мрячно, пута знай дзвенять
і чахне дух серед зневіри й глуму.

ІХ.

Недовго жив я ще, лиш сорок літ,
і сил не тратив на пусту мамону.
Невжеж ж минув я свій зеніт
і розпочав спадистий шлях до склону?

О бідна расо, що такий твій плід
слабий! Хвалиться ним нема резону.
Та й швидко ж той твій метеор поблід,
не мавши навіть доброго розгону.

Аж соромно, та що його робить!
І кінь мовляв, не тягне понад силу.
Хай велетні могли співать, творить,

Могли боротись, тішитись, любить
в вісімдесяти році, — нам в могилу
вже в сороковім треба карк хилить.

СПОМИНИ

I.

Я згадую минуле життя
спокійне, та без радості, без туги:
одно і з нього виніс я чуття,
що я не був у нім щасливий, други.

Багато праці, і турбот, і скрут,
та не було вдоволення утіхи,
мов віл в ярмі, я чув на собі прут
і тяг — чужого скарбу повні міхи.

Хоч не згасав ніколи огник мій,
та полум'ям не бухав, більш димився,
а замість світла сипав іскор рій.

Хоч ненастанно стяг мій з вітром бився,
та не високо плів в руці слабій,
і хоч я жив, то все ж я не нажився.

II.

Заким умре ще в серці творча сила
і дар пісень заглухне в тишині,
немов пахуча та фіялка мила,
що в'яне у пустому буряні, —

Я раз іще б хотів простерти крила
і побуять свobodно в вишині,
і оживить ті спомини, що скрила
ворожа доля у душі на дні.

Вони живі до нині в тій могилі,
я чую їх, як рвуться і печуть...
Спинити їх, здушить їх я не в силі.

Та чи знайду я сили, щоб відчуть,
Щоб пережити знов ті любі хвили
І виплекать піснями їх ось тут?..

СОНЕТ

Благословенна ти поміж жонами,
Одрадо душ і сонце благовісне,
Почата в захваті, окроплена сльозами,
О раю мій, моя ти муко, пісне.

Царице, ти найнижчого з-між люду
Підносиш до вершин свого трону
І до глибин терпіння, сліз і бруду
Ведеш і тих, що двигають корону.

Твій подих всі серця людські рівняє,
Твій поцілуй всі душі благородить
І сльози на алмаз переміняє.

І дотик твій із терня рожі родить,
І по серцях мов чар солодкий ходить,
І будить, молодить і оп'яняє.

ІЗ ЛІТ МОЄЇ МОЛОДОСТИ

V.

Незрячі голови наш вік кленуть,
В котрім, говорять, перед правом сила,
А чесній думці перетяті крила,
А правду й волю як звіра женуть.

Та що ж то право? Право — се лиш сила,
А сила — право, се закон природи.
В життю лиш сила ломить перешкоди,
До лету в гору розпускає крила.

Та що ж се — сила? Лиш п'ястук та збруя?
А серця вашого огонь святий,
А думка, що світи нові будує,

А волі вашої залізні крила,
А переконань, правди блиск яркий —
Чи ж се не також непропаша сила?

1880

VI.

Жіноче серце. Чи ти лід студений,
Чи запашний, чудовий цвіт весни?
Чи світло місяця? Огонь страшенний,
Що нищить все? Чи ти, як тихі сні

Невинности? Чи як той стяг военний,
Що до побіди кличе? Чи терни,
Чи рожі плодиш? Ангел ти надземний,
Чи демон лютий з пекла глубини?

Чим б'єшся ти? Яка твоя любов?
В що віриш? Чим живеш? Чого бажаєш?
В чім змінна ти, і в чім постійна? Мов.

Ти океан: маниш і потопляєш,
Ти рай — добутий за ціну оков.
Ти літо: грієш враз і громом убиваєш.

VII.

Вам страшно тої огняної хвилі,
Коли з мільйонів серць, мов божий грім,
Закута правда бухне і застилі
Шкарлющі світа розірве на нім?

Ви боїтесь, щоби криваві хвилі
Не потекли і не підмили дім
Блискучої освіти, не змулили
Швидкого поступу думок зовсім?

Не бійтеся. В кривавих хвиль навалі
Не згине думка, правда і добро,
Лиш краще, ширше розів'ється далі.

Не бійтеся. Не людськості ядро
Та буря зломить, а суху лушпину —
Ядро ж живе розростеться без впину.

1880

XIII.

ПІСНЯ БУДУЩИНИ

Знов час прийде, коли з погорди пилу
Ти отряснешся й ясною зіркою
Засяєш людям, і підуть з тобою,
Серця твою почують давню силу.

Знов час прийде, до найтяжчого бою,
Останнього, за правду й волю миру
Ти поведеш народи і прогнилу
Стару будову розвалиш собою.

І над оновленим, щасливим світом,
Над збратаними, чистими людьми
Ти зацвієш новим, пречудним цвітом.

Прийде той час. Істотою цілою
Ми чуєм хід його поза собою,
Та доживем його — не ми... не ми.

1880

XIV.

Досить, досить слова до слів вкладати,
Під формою блискучою, гладкою,
Мов хробака під гарною лускою,
Пекучий біль і сльози укривати.

Лікар іде. Не час тепер ховати
Поганих струпів. Смілою рукою
Розкрити їх треба, мимо встиду й болю
Всю гніль нещадно з тіла виривати.

Час показати, що людськість мужем стала,
Дитинячих іграшок відреклась,
Своє важке призначення пізнала.

Що снігова метіль вже унялась
Безпільних поривів пора пропала,
Розумних діл пора розпочалась.

11 квітня 1880

XV.

Ні, не любив на світі я нікого,
Так, як живому слід живих любити,
Щоб, не зрікаючись себе самого,
Ввійти в другого душу, переймить

Його думки, його бажанням жити,
Не думавши, добро творить із того,
І так, незаметно зовсім для нього,
Вести його, де вища ціль манить.

Відразу бути паном і слугою,
Зректись себе і бути самим собою —
От так любить ніколи я не вмів.

Чи самолюбства в мні замного стало,
Чи творчих сил живих було замало?
Чи шлях життя мене фальшиво вів?

2 жовтня 1889

XXIX.

У сні мені явилися дві богині.
Лице одної — блиски проміністі,
Безмірним щастям сяли очі сині,
І кучері вилися золотисті.

Лице другої чорний крив серпанок,
І чорні очі, наче перун з тучі,
Блищали, коси чорні та блискучі, —
Була, немов літній, бурливий ранок.

«Не плач, дитя самотне, цить, мій світку», —
Сказала перша (що за голос милий!), —
«Ось на тобі мій дар, чудову квітку!»

І соняшник дала мені розцвілий.
А друга мовчки терн втиснула в руку. —
І враз я радість вчув і люту муку.

18 вересня 1889

XXX.

І говорила перша: «Я любов,
«Життя людського сонце навечерне.
«Як соняшник за сонцем, так за мнов
«Най раз на все твоє ся серце зверне.

«І світ, і люди — всі перед тобов
«Являться будуть світлим боком; скверне,
«Погане, зле, — лиш з наслуху, немов
«Крізь сито тільки будеш знать. Оберне

«Мій дар до тебе щирих серць багато,
«І від найліпших, найчесніших твого
«Віку — добра й любови зазнаєш много.

«Тож хорони, дитя, сей дар мій свято!
«Любов людей, мов хліб той до засіка,
«Громадь і степенуй в любов до чоловіка!»

18 вересня 1889

XXXI.

І говорила друга: «Я ненависть,
«Любви сестра й товариш невідступний.
«Ненавиджу я все, що звесь лукавість,
«І кривда, й лад нелюдський та підкупний.

«Ненавиджу я всю тому неправість,
«Що чоловіка пха на путь непутний,
«Що плодить в душах підлість, брехні, зависть,
«Крутіж отой могучий, каламутний.

«Не в серці людським зло! А зла основа —
«Се глупота й тота міцна будова,
«Що здвигнена людьми і їх же губить.

«Се зло й тобі прожре до кости тіло,
«Щоб ти зненавидів його і бивсь з ним сміло.
«Хто з злом не боресь, той людей не любить!»

18 вересня 1889

XXXIX-XIII.

КРИВАВІ СНИ

В тюрмі мені страшливі сняться сни,
Та й чи то сни лишень — і сам не знаю,
Такі виразні та тривкі вони,
Такий несонний біль мені вчиняють.

Найтяжчі муки, лютії тортури,
Які лиш людям люди завдавали,
І ті, що в них страждали і вмиралі,
Заповнюють тюрми моєї мури.

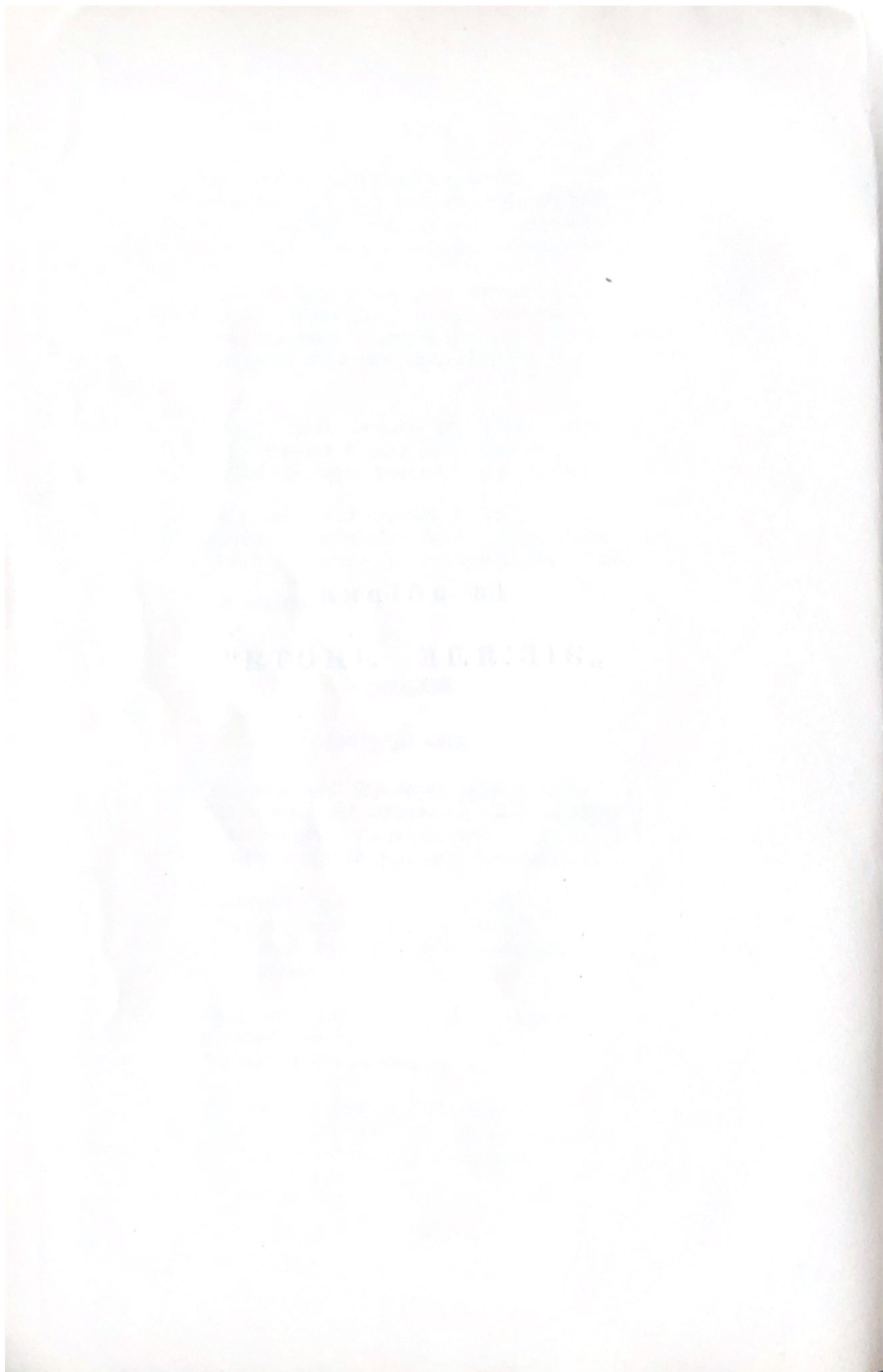
Мов рій товпляться привиди криваві:
Страшні злочинці і святі герої,
І рани їх я бачу мов на яві.

Із ран тих наче грім лунає в моїй
Душі: «І нам частину співстраждання?
Частину пісні за важке конання».

22 вересня 1889

Із збірки

„ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ“

**

По довгим, важким отупінню
Знов тріскає хвиля пісень,
Неначе з-під попелу разом
Язиками блимне огонь.

Що щастям, спокоем здавалось,
Те попелу тепла верства;
Під нею жаги і любови
Не згасла ще іскра жива.

Не згасла ще, тліла, ятрилась
Помимо сліз моїх роси;
Та вітер повіяв і попіл розвіяв —
Тепер ти огонь той згаси!

Ні, годі! Не буду гасити!
Най бухає грішний огонь!
І серце най рветься, та вільно
най ллється
Бурхлива хвиля пісень!

**

Я не жалуюсь на тебе, доле:
Добре ти вела мене, мов мати,
Таж, де хліб родити має поле,
Мусить плуг квітки з корінням рвати.

Важко плуг скрипить у чорній скибі,
І квітки зігхають у сконанню...
Серце рвесь, уста німі, мов риби,
І душа вглибляєсь в люту рану.

А ти йдеш з сівнею й тихо сієш
В чорні скиби й незарослі рани
Нове сім'я, нові надії,
І вдихаєш дух життя рум'яний.

**

Чого являєшся мені
У сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?
Чому уста твої німі?

Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них, мов зарево червоне,
Займається і знову тоне
У тьмі?
Чого являєшся мені
У сні?

В житті ти мною згордувала,
Мое ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання голосні —
Пісні.

В житті мене ти й знать не
знаєш,
Ідеш по вулиці — минаєш,
Вклонюся — навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тями,
Як мучусь довгими ночами
І як літа за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.

О, ні!
Являйся, зіронько, мені
Хоч в сні!
В житті мені весь вік тужити —
Не жити.

Так най те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніе, в'яне, засиха, —
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалогах живіше грає,
По-людськи вільно віддиха,
І того дива золотого
Зазнає, щастя молодого,
Бажаного, страшного того
Гріха!

*

Якби знав я чари, що спиняють хмари,
Що два серця можуть ізвести до пари,
Що ламають пута, де душа закута,
Що в поживу ними зміниться отрута!
То тебе би, мила, обдала їх сила,
Всі би в твоїм серці іскри погасила,
Всі думки й бажання за одним ударом,
Лиш одна любов би вибухла пожаром,
Обняла б достоту всю твою істоту,
Мислі б всі пожерла, всю твою турботу, —
Тільки мій там образ і ясніе й гріе...
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

Із збірки

„МІЙ ІЗМАРАГД“

У К Р А І Н А М О В И Т Ь :

Мій сину, ти би менш балакав,
Сам над собою менше плакав,
На долю менше нарікав!
На шлях тернистий сам подався
І цупко по тернах подрався, —
Чого ж ти іншого чекав?

Сам знав, що гола я і вбога,
І до мойого ти порога
Грийшов, захтів служити мені.
Ну, в мене слугам плати скупю,
А нарікає на мене глупо...
Просила я тебе, чи ні?

І що тобі за кривда сталась?
Що підняли на тебе галас:
«Не любить Русі він ні раз!»
Наплюй! Я, синку, ліпше знаю
Всю ту патріотичну зграю
Йї ціну її любовних фраз.

Що проживеш весь вік убого?
Значить, не вкрав ніщо ні в кого,
А чесно працюва на хліб.
Та й те подумай ще, будь ласка:
Твойого я найкраща частка
З тобою враз не ляже в гріб.

Р Е Ф Л Е К С І Я

Важке ярмо твоє, мій рідний краю,
Не легкий твій тягар!
Мов під хрестом, оце під ним я упадаю,
З батьківської руки твоєї допиваю
Затроений пугар.

Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба
Поваги й блиску від будущини,
Чи ні, — одного лиш тобі благаю з неба,
Щоб з горя йї голоду не бігли геть від тебе
Твої найкращії сини.

Щоб сіячів твоїх їх власне покоління
На глум не брало і на сміх.
Щоб монументом їх не було те каміння,
Яким в відплату за плодючєє насіння
Ще при життю обкидувано їх.

СІДОГЛАВОМУ

Ти, брате, любиш Русь,
Я ж не люблю, сарака!
Ти, брате, патріот,
А я собі собака.

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала, —
Я ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала.

Ти, брате, любиш Русь,
Як любиш добре пиво, —
Я ж не люблю, як жнець
Не любить спеки в жниво.

Ти, брате, любиш Русь,
За те, що гарно вбрана, —
Я ж не люблю, як раб
Не любить свого пана.

Бо твій патріотизм —
Празнична одежина,
А мій — то труд важкий,
Гарячка невдержима.

Ти любиш в ній князів,
Гетьманя, панування, —
Мене ж болить її
Відвічне страждання.

Ти любиш Русь, за те
Тобі і честь, і шана,
У мене ж тая Русь —
Кровава в серці рана.

Ти, брате, любиш Русь
Як дім, воли, корови, —
Я ж не люблю її
З надмірної любови.

ДЕКАДЕНТ

(В. Щуратові)

Я декадент? Се новина для мене!
Ти взяв один з мого життя момент,
І слово темне відшукав та вчене,
І Русі возвістив: «Ось декадент!»

Що в моїй пісні біль, і жаль, і туга —
Се лиш тому, що склалось так життя.
Та є в ній, брате мій, ще нута друга:
Надія, воля, радісне чуття.

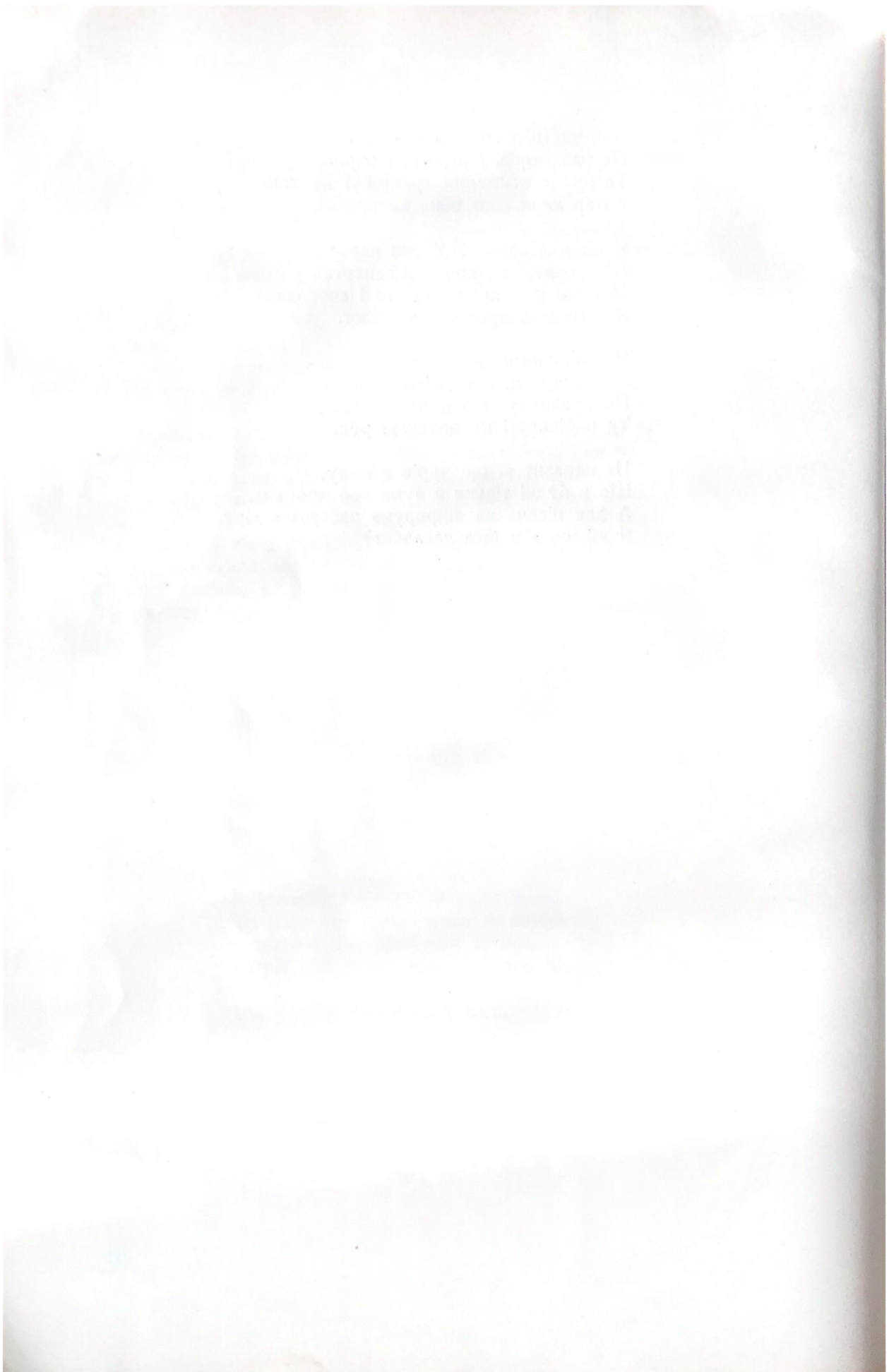
Я не люблю безпредметно тужити,
Ні шуму в власних слухати вухах;
Поки живий, я хочу справді жити,
А боротьби життя мені не страх.

Хоч часто я гірке й kwasне ковтаю,
Не раз і прів, і мерз я, і охрип,
Та ще ж оскомини хронічної не маю,
Катар кишок до мене не прилип.

Який я декадент? Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох,
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я є мужик, пролог, не епілог.

Я з п'ющими за пліт не виливаю,
З їдцями їм, для бійки маю бук,
На празнику життя не позіваю,
Та в бідності не опускаю рук.

Не паразит я, що дуріє з жиру,
Що в будні тільки й дума про процент,
А для пісень на «шрррум» настроїть ліру.
Який же я у біса декадент?

Із збірки

„ІЗ ДНІВ ЖУРБИ“

**
*

Коли часом в важкій задумі
моя поникне голова,
легенький стук в вікно чи в

двері

потоки мрій перерива.
Озвуся, вигляну — даремно,
не чуть нікого, не видать,

лиш щось у серці стрепенеться,
когось-то хочеться згадать.

Чи щирий друг в далекім краю
тепер у лютім бою згиб?
Чи плаче рідний брат, припавши
лицем до прадідівських скиб?

**
*

Я поборов себе, з корінням вирвав з серця
усі ілюзії, всі грішні почуття,
надії, що колись вільніше ще дихнеться,
що доля ще й мені всміхнеться,
що блиснуть і мені ще радощі життя.

Я зрікся їх на все. У тачку життєву
запряжений, як наймит той похилий,
я мушу так її тягти, покіль живу,
і добре чую се, ярма не розірву
і донесу його до темної могили.

Мені не жаль життя, бо що ж воно давало?
Куди не глянь, усюди браки й діри.
Робив без віддиху, а зроблено так мало,
і інших загрівав, аж накінці не стало
у власнім серці запалу, ні віри.

**
*

Я не скінчу тебе, моя убога пісне,
в котру бажав я серце перелить
і виспівать чуття важке та млісне,

все, що втіша, і все, що веселить,
всі радощі шаленого кохання,
все пекло мук, що й досі грудь в'ялить.

Мої ви сльози, і мої зітхання,
і пестоші короткі, й довгий жаль,
надії і зневіри колихання,

не перелити вас мені в кришталь
поезії, немов вино перлисте,
ні в римів блискітливую емаль!

Мов дерево серед степу безлисте
в осінній бурі б'ється і скрипить,
і скрип той чує поле болотисте, —

отак душа моя тепер терпить,
слаба, безкрила, холодом пририта,
мов ластівка у річці зиму спить.

**

У долині село лежить,
понад селом туман дрижить,
а на горбі край села
стоїть кузня немала.

А в тій кузні коваль клепле,
а в коваля серце тепле,
і він клепле та й співа,
всіх до кузні іззива:

«Ходіть, люди, з хат, із поля!
Тут кується краща доля.

Ходіть, люди, порану,
вибивайтесь з туману!»

Та тумани хитаються,
понад селом згушаються,
розляглися по полях,
щоб затьмити людям шлях.

Щоб закрити їм стежини
ті, що вгору йдуть з долини,
в тую кузню, де кують
ясну зброю замість пут.

**

Ой, ідуть, ідуть тумани
надністровими лугами,
наче військо з корогвами,
а передом атамани.

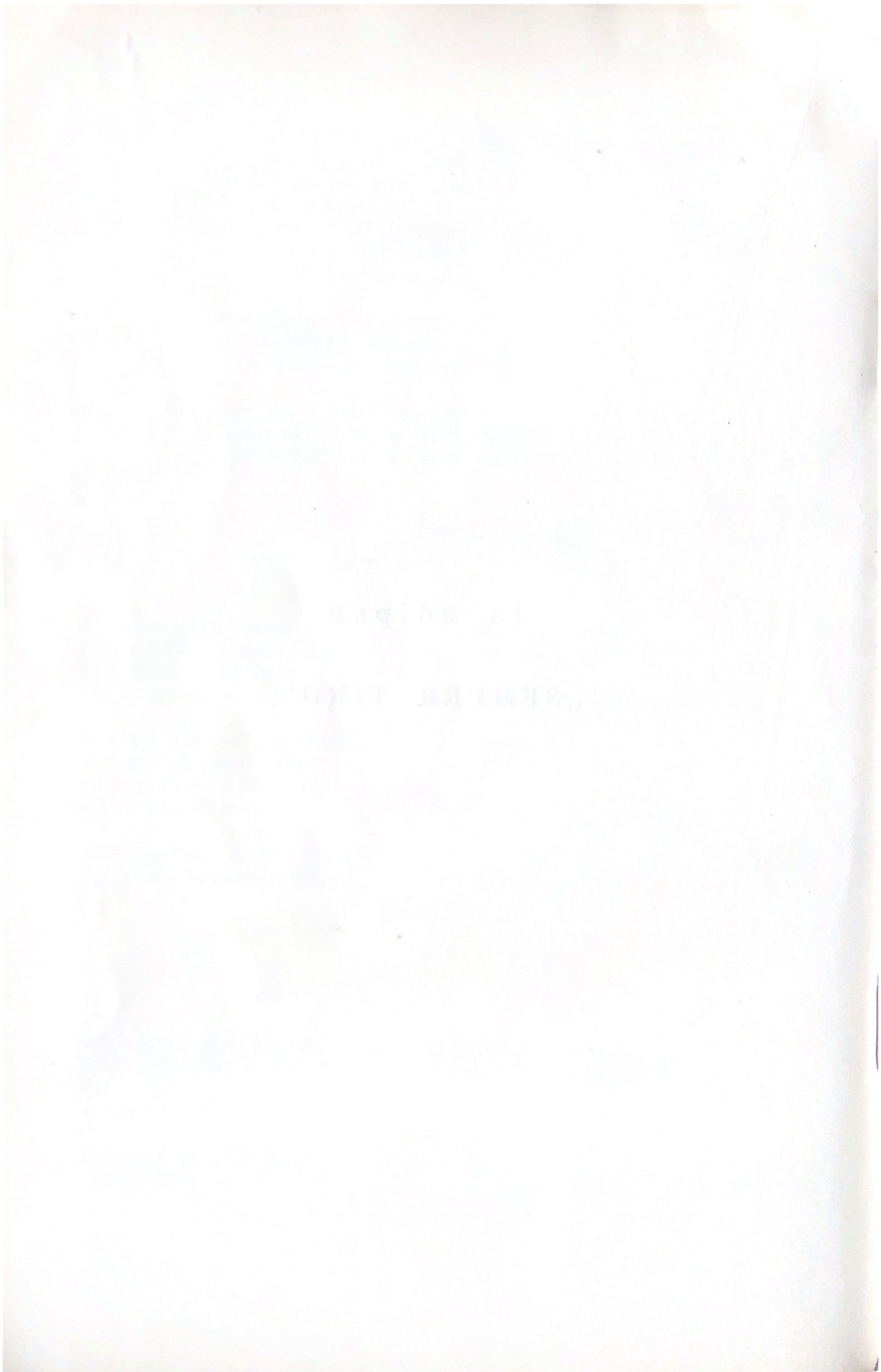
Сурми боеві не грають
і панцирники не дзвонять,

тільки смуток навівають,
верби віття низом клонять.

Тільки в мряці тонуть села
і уява мари плодить;
тільки дума невесела,
мов жебрак, по душах ходить.

Із збірки

„SEMPER TIRO“

SEMPER TIRO

Життя коротке, та безмежна штука
І незглибиме творче ремесло;
Що зразу, бачиться тобі, було
Лиш оп'яніння, забавка, ошука,
Те в необнятий розмір уросло,
Всю душу, мрії всі твої віссало,
Всі сили забира і ще говорить: «Мало!»

І перед плодом власної уяви
Стоїш, мов перед божеством яким,
І сушиш кров свою йому для слави,
І своїх нервів сок, свій мозок перед ним
Кладеш замість кадила й страви,
І чуєш сам себе рабом його й підданім,
Та в серці шепче щось: «Ні, буду твоїм паном».

Не вір сим пошептам! Зрадлива та богиня,
Та Муза! Вабить, надить і манить,
Щоб виссать «я» твоє, зробить з тебе начиння
Своїх забагань, дух твій спорожнить.
Не вір мелодії, що з струн її дзвенить:
«Ти будеш майстром, будеш паном тонів,
І серць володарем, і владником мільйонів».

О, не дури себе ти, молодая ліро!
Коли в душі пісень тісниться рій,
Служи богині непохитно, щиро,
Та панувать над нею і не мрій.
Хай спів твій буде запахуще миро
В пиру життя, та сам ти скромно стій
І знай одно — poëta semper tiro.

*
**

Кожна кичера в млі,
Кожний плай закуривсь —
Що за мла на твоєму чолі?
Ти чого, брате мій, зажуривсь?

Як потік клекотить!
Як гуде Черемош!

Щось таємнее душу гнітить,
Якихсь дум обігнаться не мож.

Щож таке, мов докір,
Над душею гука,
Мов та каня, що в млі поверх гір
Сумно скиглить і дощ наклика.

*
**

О, розстроєна скрипка, розстроєна!
Стільки рук нетямущих, брудних
Доторкалося струн чарівних, —
І вона їх розстроєм напоєна.

Ріже вухо страшними акордами,
У тонації ніяк не встоїть...
Де ти, майстре, щоб вмів настроїть,
Оживить її співами гордими?

КОНКІСТАДОРИ

По бурхливім океані
Серед пінявих валів
Наша флота суне, б'ється
До незвісних берегів.
Плещуть весла, гнуться щогли...
Ось і пристань затишна!
Завертай! І бік при боці!
І стерно біля стерна!
Кидай якорі! На беріг
По помостах виходи!
Нічирк! Ще ледве дніе...
Пусто скріз... Ставай в ряди!
Сонний город ще дрімає...
Схоломо його у сні...
Перший крик — наш окрик бою
І побіднії пісні.
Та заким рушать, пускайте
Скрізь огонь по кораблях,
Щоб всі знали, що нема нам

Вороття на старий шлях.
Бухнув дим! Хлюпоче море...
Щось мов стогне у судні...
Паруси залопотіли,
Наче крила огняні.
Гнуться реї, сиплють іскри,
Мов розпалені річки...
Снасть скрипить... Високі щогли
Запалали, мов свічки.
Що за нами, хай навіки
Вкриє попід життєвий!
Або смерть, або побіда! —
Се наш оклик боевий!
До відважних світ належить.
К чорту боязнь навісну!
Кров і труд ось тут здвигне нам
Нову, кращу вітчину!

Кохавина, 26 липня 1904.

УРИВКИ З ПОЕМИ «ЛІСОВА ІДИЛІЯ»

ПОСВЯТА

Ні, друже мій, не та година!
Сучасна пісня — не перина,
Не гошпiтальнее лежання, —
Вона вся пристрасть і бажання,
І вся огонь, і вся тривога,
Вся боротьба і вся дорога,
Шукання, дослід і погоні
До мет, що мчать по небосклоні.
Не думай як поет покине
Загальних питань море сине
І в тихий залив свого серця
Порине, мов нурець заб'ється,
Що там він перли і алмази
Знайде блискучі, без кази,
Знайде тепло і розкіш раю,
І світло, й пахощі без краю.
А як знайде гидкі черви
І гіркість сліз, розбиті нерви,
Докори хорого сумління,
Прокляття свого покоління,
Зневіру чорну, скрип розстрою,
То що почать з такою грою?
Чи мають нам мішати поети
Огонь Титана й воду Лети?

Ах, друже мій, поет сучасний —
Він тим сучасний, що нещасний.
Поет — значить: вродився
хорим,
Болить чужим і власним горем.
В його чутливість сильна, дика,
Еольська арфа мов велика,
Що все бринить і не втихає:

В ній кожний стрічний вітер
грає.
А втихне вітрове дихання,
Бринить в ній власних струн
дрожання.

Негармонійний звук той, друже!
Він дразнить слух і нерви дуже,
На яві дразнить, сон тривожить,
Вертить докором, зло ворожить,
Жене тебе, де кроком рушиш,
Клянеш його, а слухать мусиш.
Так не жадай же, друже милий,
Щоб нас поети млою крили,
Рожевим пестошів туманом,
Містичних візій океаном,
Щоб опій нам давали в страві,
Щоб нам співали для забави!
Най будуть щирі, щирі, щирі!
І що хто в життєвому вирі
Спіймав — чи радощі, чи муку,
Барвисту рибу чи гадюку,
Алмази творчости блискучі,
Чи каяття терни колючі,
Чи перли радощів укритих,
Чи черепки надій розбитих, —
Най вже в свої пісні складає
І співчуття не дожидає.
Воно прийде! Слова — полова,
Але огонь в одежі слова —
Безсмертна, чудотворна фея,
Правдива іскра Прометея.

Листопад 1900

ПРОЛОГ

На романтичного коня сідаю,
Крилатий звірю, не пручайсь, не ржи!
Неси мене, куди я загадаю,
На фантастичні ті шпилі біжи,
Де вихор грає, стогне гомін гаю,
Де на вузькій, мов ниточка, межі
Фантазія і дійсність спина в спину
Глядять у мрій квітчастую країну.

Неси мене у ліс, той ліс казочний,
Високий, темний, що мов море гра,
Що зелені вдягає стрій святочний
І широко свій килим простира,
Що пахощами дише, свіжий, сочний,
Де в таємничій тіні б'є нора,
Де між корчів потік біжить до ціли,
Коряві вільхи озерце обсіли.

Той ліс — зразок ще первісного світа,
Де нікому природу маскувать;
Морозом бита, ярим сонцем грита,
Вона лиш те живить, що має міць тривать.
У всю красу, у весь свій страх одита, —
Однако їй кормить і руйнувать;
Життя і смерть тут ходять без розлуки,
Крик розкоші й важкі конання муки.

На пнях гнилих зелена брость пишаєсь,
Серед кісток вовчиця кормить плід;
У тіні дуба рій комашок граєсь,
І того ж дуба підгриза їх рід;
Ось гадина на сонці виприваєсь,
Метелик треплесь, медом дише цвіт,
А по верхів'ях тиха дума ходить, —
Одно тут лоно і вбиває й родить.

В той ліс як часто я літав думками,
Коли було нестерпно між людьми!
Тут дикими втішався я квітками,
Тут віддихав я повними грудьми,
Тут доторкавсь тремтячими руками
Великих тайн: хто ми і пощо ми?
Тут силогізмів сіть думок не ловить,
Природа серцю щиру правду мовить.

І був той ліс мені як рідна мати,
Що вчитькує тривогу навісну.
У спеку клав під тінь розкішну спати,
І свистом дрозда знов будив зі сну...
Я плакав, як прийшлося його лишати
І шлях верстать по грудді та терну.
Я знав: хоч де кораблик мій проб'ється, —
Найкраще тут минуло й не вернеться.

І я пішов. Літа йшли за літами...
Я сивію, огонь згасає мій...
Чимало сил потратив я без тями,
Чимало я похоронив надій!
Лиш ліс отой пахучими вітками
Махав мені, бринів, мов мушок рій,
Що п'є мов сонця блиски золотаві, —
Так він все свіжий був в моїй уяві.

Сьогодні я вернув. Мене додолу
Зігнуло невідрадних сорок літ;
Пройшов життя тяжку, жорстоку школу,
І куштував знання чудовний плід,
І душу, з мрії обдерту, наче голу,

З пожежі виніс я в холодний світ,
А в серці вигаслу жагу й охоту,
Й старії рани, що болять під слоту.

І я пішов до ліса. Дивна туга
Мене до нього потягла, немов
Повірника старого здиблю й друга,
І виплачусь, і виговорюсь знов,
І вирвусь із утопаного круга,
І відновлюсь душею до основ.
Аж серце билось живо того ранку,
Немов стрічав я давнюю коханку.

Та друг мій був не той вже, що колись!
Пропає і слід колишньої пишноти!
Куди лиш глянь — пеньки й пеньки тяглись,
Сліди вогнищ і трацької роботи,
І зломи, й виверти, й тріски п'ялись
Серед баюр і всякої гидоти;
Де-де лиш дуб та ільма одинока
Гляділи на руїну ту звисока.

Я м о в и в :

От так-то нам зустріться довелось!
В які ж хижацькі лапи ти попавсь?

Л і с м о в и в :

З твого де-де сивого волосся
Пізнати, що й ти в розкошах не купавсь,

Я м о в и в :

Життя воєнним табором тяглося,
То тут, то там противник прискіпавсь;
Я боронивсь, не раз мав перемоги,
Та часто й падав ворогам під ноги.

Війна! Вона не дасть, бач, гнись і скніти,
Все гонить до нових стремлінь і змін.
В огонь життя, що гріє, жре і світить,
Усе нових докидує полін.
Здобув успіх — куди там гомоніти,
Що ран, і сліз, і праць коштує він!
А впав у бою — люто зціпиш зуби
Й не тямиш обсягу своєї згуби.

НА СТАРІ ТЕМИ

**

Не лїпо ли ны бяшеть, братіє?..

Чи не добре б нам, брати, зачати
Скорбне слово у скорботну

пору,

Як мужам до мужеського збору,
Не як дітям у дзвінки бряжчати?

Вирядім ми слово до походу
Не в степи куманські безконечні,
А в таємні глибини сердечні,
Де кують будучину народу.

Пітопчімо там полки погані,
Що летять на душу, як тривога,

Смагу сиплять з огняного рога
І кинджал ще обертають в рані.

Вирвім з коренем ту коромолу,
Що з малого гріх великий

робить,

Що нечаяно брата братом

гнобить,

Щоб засісти з ворогом до столу.

Чи ще мало в путах ми

стогнали?

Мало ще самі себе ми жерли?

Чи ще мало нас у ликах гнали?

Чи ще мало одинцем ми мерли?

**
*

Блаженъ мужъ, иже не идетъ
на совѣтъ нечестивыхъ.

Блаженний муж, що йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить,
Що безтурботно в сонмищах лукавих
Заціплії сумління їх термосить.

Блаженний муж, що в хвилях занепаду,
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду,
І правду й щирість відкрива, як новість.

Блаженний муж, що серед гвалту й гуку
Стоїть, як дуб, посеред бур і грому,
На згоду з підлістю не простягає руку,
Волить злаватися, ніж поклониться злому.

Блаженний муж, кого за тее лають,
Кленуть і гонять, і поб'ють камінням;
Вони ж самі його тріумф підготовляють,
Самі своїм осудяться сумлінням.

Блаженні всі, котрі не знали годі,
Коли о правду й справедливість ходить:
Хоч пам'ять їх загине у народі,
То кров їх кров людства ублагородить.

**
*

Гласъ вопіющаго во пустыни.

Було се три дні перед моїм шлюбом.
У чистім полі я пшеницю жав.
Був південь. Я спочити сів під дубом,
В душі ж мов світляний алмаз дрозав.

І враз почув я голос незвимний,
Той голос, що його лиш серце зна,
Для вуха тихий, але сили повний,
Що душу розворушує до дна.

«Ще поки ти почався в лоні мами,
Я знав тебе; заким явивсь ти в світ,
Я призначив тебе перед царями
Й народами нести мій заповіт».

І мовив я: «О Пане, глянь на мене!
Простак убогий, молоде хлоп'я!
Хто стане слово слухати невчене?
Кого наверну, розворушу я?»

І мовив голос: «Від отсеї хвили
Ти мій. Про все, чим досі був, — забудь!
Усе покинь, вір тільки моїй силі,
Мої слова нехай тебе ведуть.

«А що сумнився ти в моєму слові,
Так знай: нікого не навернеш ти;
Мов стріли б'ються о щити сталеві,
Так твій глагол о серць людських щити.

«На вітер будеш мій глагол метати,
Проповідати будеш ти глухим;
Де станеш ти, ніхто не схоче стати,
Що похвалиш, всім видасться лихим».

І мовив я: «О, Господи, я грішний!
Чи щоб спокутувать всіх вин вагу,
Ти на сей труд важкий і безуспішний
В сій хвилі кличеш свого слугу?»

І мовив голос: «Не тобі се знати!
Не за провини я признав тебе,
Не безуспішно будеш працювати,
А серце в тобі я скріплю слабе.

«Твоїми говоритиму устами
До всіх народів і до всіх віків,
Твоїми я тернистими стежками
Вестиму своїх вибраних борців.

«Тобою я навчу їх відрікатися
Життя і світу для високих дум,
Сучасних нужд, погорди не лякається,
У світлу ціль зостріливши весь ум.

«Ось уст твоїх я пальцем доторкнуся
І вложу в них своїх глаголів жар.
І настрою твій слух, щоб, як озвуся,
Ти чув мій голос, наче грім із хмар».

Я ниць упав. «О чую, Пане, чую!»
І серп я кинув, і пшеничний стіг,
І батьків дім, невісту молодую,
І відтоді не бачив більше їх.

**
*

А галици свою рѣчь говоряхуть.

Ти знов літаєш надо мною, талко,
І крячеш горя пісню монотонну;
Глядиш у серця глибину бездонну
І бачиш гніль, гидоту беззаконну. —
Не страх тобі нічого і не жалко.

У тебе очі ясні на падлину;
Підлоту, самолюбство і брудоту
Ти здалека добачуєш достоту;
Твоя душа, мабуть, рідня болоту,
Що в собі бачить щіль всього й причину.

О, знаю, заклюєш мою ти душу!
На тім степу беззахиснім, безводнім,
У тім хижацькім стовпищу голоднім,
Знесилений в змаганню тім безпліднім,
Твоею жертвою я впасти мушу.

Мое ти фатум, невідступна зморо,
На мозок мій нещасний кандидатко,
Не кряч так зично, не лети так падко!
Не бійсь, піде твоя побіда гладко!
Я не втечу! Впаду вже скоро, скоро!

**
*

Се у Римѣ кричать подѣ
саблями половецькими.

Крик серед півночі в якимсь глухім околі.
Чи вмер хто й свояки ридають по вмерлому?
Чи хто поранений конає в чистім полі?
Чи плачуть сироти, ограблені і голі,
Без батька-матері, без хліба і без дому?

Невідомий співак походу степового...
Замість струн нап'яв він тетиви спижеві,
Давно забуту рать з сну будить вікового
І до походу, знай, накликає нового
«За землю руськую, за рани Ігореві».

Давно забута рать в забутій спить могилі,
І Ігор спить, і з ним все плем'я соколине;
Лиш крок поета ще лунає в давній силі,
Байдужість сірая куняє на могилі,
А кров із руських ран все рине, рине, рине.

**
*

Жены руськія въсплакашеса.

Де не лилися ви в нашій бувальщині,
Де, в які дні, в які ночі —
Чи в половецьчині, чи то в князівській удалщині,
Чи то в козаччині, ляччині, ханщині, панщині,
Руськії сльози жіночі!

Скільки сердець розривалось, ридаючи,
Скільки зв'язали страждання!
А як же мало таких, що міцніли, складаючи
Слово до слова, в безсмертних піснях виливаючи
Тисячолітні ридання!

Слухаю, сестри, тих ваших пісень сумовитих,
Слухаю й скорбно міркую:
Скільки сердець тих розбитих, могил тих розритих,
Жалощів скільки неситих, сліз вийшло пролитих
На одну пісню такую?

**
*

Лисиці брешуть на черлєня щиты.

Вийшла в поле руська сила,
Корогвами поле вкрила;
Корогви, як мак, леліють,
А мечі, як іскри, тліють, —
Не так тліють, іскри крешуть,
А лисиці в полі брешуть.

Вийшла в поле руська сила,
Не щоб брата задушила,
Не щоб слабших грабувати,
А щоб орди відбивати,
Що живим труну нам тешуть, —
А лисиці в полі брешуть.

Не чужого ми бажаєм,
Та й своє не зневажаєм,
Та й не пень ми дерев'яний,
Щоб терпіти стид і рани,
Поки нас граблями чешуть, —
А лисиці в полі брешуть.

Брешуть на щити червоні,
Як брехали во дні оні,

Як щитами руські сили
Степ весь перегородили,
Мов степовая пожежа
Степ увесь перемережа.

З краю в край з одного маху!
Завдали ж лисицям жаху
Ті щити! І досі сниться
Їм та руськая вольниця,
Те тулящее юнацтво,
Те козацтво, гайдамацтво.

Що не знало волі впину,
Що боролось до загину,
І пройшло як море крові,
Як пожежа по степові,
По історії України...

Навіть згадки, навіть тіні
Тих великих мар донині
Страшно виплодам яскіні,
І огню зубами крешуть,
На щити червоні брешуть.

**
*

На р'ках вавилонских, тамо
с'дохомъ і плакахомъ.

На ріці вавилонській — і я там сидів,
На розбитий орган у розпуці глядів.

І ругався мені вавиловців собор:
«Заспівай нам що-будь! Про Сіон! Про Табор!»

«Про Сіон? Про Табор? Їм вже чести нема,
На Таборі — пустель! На Сіоні — тюрма!

«Лиш одну хіба пісню я вмію стару:
Я рабом уродивсь та рабом і умру!

«Я на світ народився під свист батогів,
Із невольника батька, в землі ворогів.

«Я хилиться привик від дитинячих літ
І всміхаться до тих, що катують мій рід.

«Мій учитель був пес, що на лапки стає
І що лиже ту руку, яка його б'є.

«І хоч зріс я мов кедр, що вінчає Ливан,
То душа в мні похила, повзка, мов бур'ян.

«І хоч часом, мов грім, гримне слово мое,
То бляшаний се грім, що нікого не вб'є.

«І хоч вирветься з уст крик: «Най гине тиран»
То не крик се душі, тільки брязкіт кайдан.

«І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя — раб! Але мозок мій — раб!

«Хоч я вольним зовусь, а, як раб, спину гну.
І свобідно в лице нікому не зирну.

«Перед блазнем усяким корюся, брешу,
Вільне слово в душі, наче свічку, гашу.

«Хоч труджусь день і ніч, не доїм, не досплю,
А все чую, немов я на панськiм роблю.

«І хоч труд свій люблю, а все сіпа гачок:
Ти прикутий до нього, мов раб до тачок.

«Хоч добра доробивсь, та воно лиш тяжить,
Мов чуже для когось, мушу я сторожить.

«З ким в життю не зійдусь, все підляжу йому;
Так чи сяк вибирать — все найтяжче візьму!

«І хоч часом в душі підіймається бунт,
Щоб із пут отрястись, стати твердо на ґрунт, —

«Ах, то й се не той гнів, що шаблоку стиска,
Се лиш злоба низька і сердитість рабська.

«Вавилонські жінки, відвернувшись ідiть
І на мене здивовано так не глядiть!

«Щоб не впало прокляття мое на ваш плід,
Не прийшлося би раба привести вам на світ.

«Вавилонські дівчата, минайте мене,
Хай мій вид співчуттям серце вам не торкне!

«Щоби вам не судилась найтяжча судьба,
Найстрашніша клятьба — полюбити раба!»

**
*

Человѣки и скоты спасеши, Господи!
(Псалом 35).

Вже ж твоя святая воля,
Коли хочеш — потурай,
Можеш навіть без розбору
Всіх людей пустити в рай.

Всі ми грішні, всіх життя нас
По калюжах провело,
А такого, щоб без плями,
Зроду-віку й не було.

А всі ті гріхи, провини,
Що за них нас, скільки чуть,
Страшать пеклом моралісти
І вже в сім житті печуть, —

Щоб тебе се ображало,
Отче, се невчасний жарт!
Проти твого величчя
Се і плюнути не варт.

Та й скотину, якщо воля,
Бсю бери на райський лан, —

Адже там твої любимці
Шоробор і Лев'ятан.

А котрі поміж святими
«Нищі духом», можуть стать
І кормити ту скотину
І з-під неї тній метать.

Навіть дикі, хижі звірі
Можуть там ввійти всі враз, —
Звісно, з тим, щоб всі святії
Мали вільний вафенпас.

Лиш одно мені не може
Поміститись в голові:

Мали б і всі ті падлюки,
Ті без скоу неживі,

Ті перевертні жорстокі,
«Переконані» кати,
Всі ті скоти в людським тілі
Теж до раю увійти?

А любо испити шоломом Дону.

І досі нам сниться
І досі маниться
Блакитного того Дону
Шоломом напиться.

Від роду до роду
Цю далеку воду
Ми співали-споминали
Як мрію-свободу.

Як би то нам з Дону
Та не було грому,
То вже б ми над Бугом, Сяном
Не дались нікому.

Якби то над Доном
Стали ми рядами,
Залізними ланцирями
Сперлися з ордами!

Були би ми «Полю»
Шляхи заступили,
Золотими шоломами
З Дону воду пили.

Була б нас не рвала
Степовая птаха,

Якби на Дону стояли
Чоти Мономаха.

Ліниво, ліниво,
Як Донові хвилі,
Плили віки за віками,
Наш гаразд розмили

Довелось таки нам
Над тим Доном стати,
Робітницькими валками
Байдаки пускати.

Довелось таки нам
До його застукать:
Під землею для чужого
Камінь-вуголь цюкать.

Довелось таки нам
В нім шукати броду:
Не шоломом, пригорщами
Пити з нього воду.

Довелось таки нам
З Дону дань приймати:
Бурлацькії шмати прати,
Босі ноги мити.

13 липня 1906.

Ф. Р.

Дівчино, каменю дорогоцінний,
Затоптаний в болото, тванню вкритий,
Та й досі в блиску своєму нетлінний!

На тебе я дивлюся сумовитий:
Який багатий скарб чуття й любови
Марнується розтоптаний, розбитий!

Огонь, що так горить у твоїй крові,
Нагадує мені часи старії,
Коли чуття не гнули ще в окови.

Така, як ти, колись в Александрії,
Співаючи, по вулицях ходила
Під іменем Єгиптянки Марії.

І так, як ти, й вона тоді твердила:
«Усіх люблю! Чи бідний, чи багатий, —
До мене йди і попускай вудила

«Своїм бажанням! Я не для заплати,
А через той огонь, що в жилах грає,
В свої обійми рада всіх прийняти!

«В кого жура сон ніччю пожирає,
Хто радощів не має з ким ділити,
Хто пристрасти пожежею згорає,

«Хто в праці гнесь, без діл не може жити, —
До мене йдїть! Я всім на своїм лоні
Дам рай — або про рай хоч хвилю снити».

Благословлю уста твої червоні
І очі ті безсоромно огнисті —
Дві зорі на рум'янім небосклоні!

І груди ті прегрішні і пречисті,
І стан гнучкий, і сміх — серпанок срібний,
Що закрива безодні горя мглисті.

І лад той клясти я нездібний,
Що впхнув тебе в безодню ту без тям;
З усею поганню він був потрібний,

Щоб розвалить мішну стіну між нами,
І дав нам здибатись, і полюбитись,
І розійтись розбіжними стежками.

Не раз іще твій вид мені присниться,
Не раз іще ім'я твоє кохане
Прошепчу я тужливими устами.

Благословлю тебе. Де лиш постане
Нога твоя, нехай там радість сяє,
Най сміх лунає, хоч і серце в'яне.

І ти не думай, що тебе чекає!
За тим, що щезло, — безхосенні жалі,
А напереді смерть усіх спіткає.

В бруднім заулку, в ясному шпиталі,
Чи в власнім ліжку — всім одна дорога!
Найкраща чвірка не заїде далі.

А ти не дбай, і доки тільки змога,
Сій радощі, плекай любовні мрії
І жаль гони від свого подога

За прикладом Єгиптянки Марії.

20-22 березня 1904

**

Якби ти знав, як много важить слово,
Одно сердечне, теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює — якби ти знав оце!
Ти, певно б, поуз болю і розпуки,
Заціпивши уста, безмовно не минав,
Ти сіяв би слова потіхи і принуки,
Мов теплий дощ на спраглі ниви й луки, —
Якби ти знав!

Якби ти знав, які глибокі чинить рани
Одно сердите, згїрднее слівце,
Як чисті душі кривить, і поганить,
І троїть на весь вік — якби ти знав оце!
Ти б злість свою, неначе пса гризького,
У найтемніший кут душі загнав,
Потїх не маючи та співчуття палкого,
Ти б хоч докором не ранив нікого, —
Якби ти знав!

Якби ти знав, як много горя криється
У масках радости, байдужости і тми,
Як много лиць, за дня веселих, миється
До подушки гарячими слізьми!

Ти б зір і слух свій наострив любов'ю
І в морі сліз незримих поринав,
Їх гіркість власною змивав би кров'ю
І зрозумів весь жах в людському безголов'ю, —
Якби ти знав!

Якби ти знав! Та се знання предавне
Відчути треба, серцем зрозуміть.
Що темне для ума, для серця ясне й явне...
І іншим би тобі вказався світ.
Ти б серцем ріс. Між бур життя й тривоги
Була б несхитна, ясна путь твоя.
Як той, що в бурю йшов по гривах хвиль розлогих,
Так ти б мовляв до всіх плачучих, скорбних, вбогих:
«Не бійтеся! Се я!»

ІЗ ПОЕТИЧНОЇ
СПАДЩИНИ

CONTENTS

У темну ніч я містом тихо брив
І в серці ніс своє таємне горе.
Кругом життя кипіло, наче море,
І блискіт ламп дразнив, тіснив.

Край мене шугали швидкіі тіні
В театр на баль, у клуб, в шинок, домів,
Фіякри гуркотали по камінні,
А в далі дзвін понуро щось гримів.

В тім тінь одна шугнула поуз мене:
Вся в чорнім, тихо, звільна йшла вона,
Зирнула — і в душі з самого дна
Знов піднялось все горе утаєне.

Лиш раз зирнула, і крізь літьму ночі
Той погляд вбився в груди мою, мов ніж.
О, щоб були мої осліпли очі,
Було б в душі ясніш і спокійніш.

МОЇЙ ДРУЖИНІ.

Спасибі тобі, моє сонечко,
За промінчик твій — щире словечко.
Як промінчика не здобудь притьмом,
Слова щирого не купить сріблом.

В сльоту зимную, в днину млистую
Я дорогою йду тернистою,
Кого я любив, ті забулися,
А з ким я дружив, відвернулися.

Відвернулися та й цураються,
З труду мого посміхаються.
В порох топчуть те, що мені святе, —
А недоля й тьма все росте й росте.

Важко дерево з корнем вирвати,
Друга давнього з серця вигнати.
Важко в пільмі йти, ще й трязюкою,
Де брехня сичить вкруг гадюкою.

Та як радісно серед трудного
Шляху темного і безлюдного
Вгледіть — світиться десь віконечко,...
Так у горю нам — щире словечко.

Тож за дар малий, а безцінний твій,
Що, мов цвіт, скрасив шлях осінній мій,
За той усміх твій не вдослід журбі
Спасибі тобі. Спасибі тобі.

21 січня 1887 р.

**

Ходить туга по голій горі,
Як туман по долині,
Сіє мрії й бажання свої
По широкій пустині.

Розлітайтеся мрії мої,
Будякове насіння,
А де стрінете серце живе,
Запускайте коріння.

Запускайте коріння ціпке
Аж у серце до ґрунту,
Проти плісені, сну мертвоти
Кличте духа до бунту.

З КНИГИ ПРОРОКА ЄРЕМІЇ

I.

Я Єремія, син жерця Гількії.
У Анатолі молодість моя
Пройшла, немов рожеві, тихі мрії, —
Незвісний світу, був щасливий я.

Хлопчиною гуляв я по долині,
А потім пас батьківські стада,
А потім... наче сонний привид нині
Той час мені короткий вигляда.

Я полюбив святу красу дівочу,
Що винниць батька свого стерегла,
І вже еднав дружину парубочу,
Щоб нас до шлюбу в парі провела.

В душі моїй щось грало і світало,
Було в ній щось дорожче над алмаз.
Ще лиш три дні, три дні лише не стало,
І шлюб святий мав нас злучити враз.

О, як тремтіло серце молодее.
О, як горіли спраглиї уста.
Де ти тепер, моя хистка леліє?
Чий дім тебе держить? Чий сад віта?

Нагадую ті дні, немов було се
Із кимсь чужим, а не зо мною ні.
Те щастя тихе, мозолясте, босе, —
Ох, чом же не судилося мені?

III.

По краю йду. Сади та виногради,
Плідні лани пасовиська кругом,
І гори, мов рожеві колюмнади,
Чіпляються довжезним ланцюгом.

Край шляху смокви листям тихо мають,
І тамариски любі пахи ллють,
В пекучім сонці цвіркуни співають,
Йордан шумить, і скелі воду п'ють.

О краю мій, перлино в Божій скрині,
Що вибрав Бог над всі краї землі
І найулюбленій своїй дитині
Як віно дав, як кріпость на скалі.

Як я люблю тебе мій рідний краю,
Як я люблю красу твою, твій люд,
Як гаряче молюся і бажаю
Для твого щастя свій віддати труд.

Як радо я життя свого зречуся,
І щастя і вдоволення й житла,
Прийму все горе, в муках і скінчуся,
Щоб тільки ти не знав руїни й зла.

Шо я? Червяк, марная порошина.
Життя мое — листок, що ріс і зв'яв.
Коб лиш цвіла й пишалась деревина, —
Листок собою дорожити б мав?

1906.

НЕ АЛЕГОРІЯ

Застрекотало в дерева вершині,
Якийсь там звірик мав гніздо в дуплі,
Підстерегли його дві хижії пташині,
На нього дружно кинулись у млі.

Він шарпнувся, їх крила злопотіли,
Та кігті міцно впились йому в тіло,
Всі троє враз униз вони злетіли,
Шуліки зараз прийнялись за діло.

Без крику, гладко постулявши крила,
Мов раді, що перемогла їх сила,
Швиденько дьзобають у нього очі.
Оце мені приснилось цієї ночі.

22 листопада 1914.

ЩЕ НЕ ПРОПАЛО.

I.

Не раз думка гуляє
По ярах, по долинах,
Гриби в лісі збирає,
Зависа на вершинах,
Дише воздухом чистим,
Смерековим бальзамом,
Грає з сонцем огнистим
Над обваленим трамом,
Грає з мушок роями
Над потоком журливим,
П'є жадними устами
З джерела чисту воду
І вдиха прохолоду
Вдохом довгим, тужливим.
І дзвенить в душі повній
Оклик той невимовний:
«Чуй життя насолоду.
Чуй себе тут щасливим».

Але дійсність буденна,
Хоч зовсім не злиденна,
Хоч ту думку не гонить
З її раю земного,

Все-таки глухо дзвонить:
«Обійдешся й без того».

II.

По ріці думка бродить,
Рибку-блискавку ловить,
На кленя поглядає,
Як хвостом він майдає,
Щупака тут підслуха,
Як з під берега жбуха
Або як шмигнуть мусить,
Шуваром поворошить,
Чи на дні — о, відміно! —
Сит лежить, як поліно.
Інший раз, як забagne,
З кореня мнюха тягне,
Тягне й в сак заганяє,
Бо інак не спіймає.

Але дійсність сувора,
Вдаремнить усе скоро,
Хоч ту думку не гонить,
Слово тихее ронить:
«Бач безсилее тіло
Чого ще захотіло.

Бродів мало чи много, —
Обійдешся й без того».

III.

Часом думка не в гори,
А на народні збори,
На засідання ради,
На розправи громади

Заблукає несміло,
Чи нема їй там діла?
А колись там тривога
Була й слів перемога,
Були оплески й брава
Й не лиха була слава,
Тепер того не стало, —
Та ніщо не пропало.

1 лютого 1916

**
*

Не мовчи, коли, гордо пишаючись,
Велегласно брехня гомонить,
Коли, горем чужим утішаючись,
Зависть, наче оса та, бринить,
І сичить клевета, мов гадюка в корчі —
Не мовчи.

Говори, коли серце твое підіймається
Нетерплячкою правди й добра,
Говори, хай слів твоїх розумних жахаються
Слямазарність, бездарність стара,
Хоч би ушам глухим, до німої гори, —
Говори.

3 лютого 1916.

**
*

Тяжкою зморою лежить на мні
Минувшина твоя, народе рідний —
Тривожать сни і помисли мої
Твої тисячолітні страждання.
З роздорів княжих, з нападів татарських,
Із війн козацьких, з злигоднів руїни,
З-під блиску слави походів воєнних,
З-за гуку гаківниць, з побід коротких
Усе мені незмінно визирають
Потоки крові та глибокі рани,
Нестямні муки, стогін, наче буря,
Що вие над твоїм степом безкраїм,

Чудова, бідна моя Україно.
Плила ти — ох, не молоком і медом.
Кормила ти доситу — та не своїх
Дітей голодних, голих, безприютних —
Кормила круків і галич та собак
Їх не похованим, холодним трупом.
В торзі всесвітньому сотками літ
Значилась ти доставщиком багатим
Не золота й каміння дорогого,
Не хліба і не коней степових,
А самого найкращого товару —
Невольників. Кишили, Україно,
Торговиці Стамбула, Каффи й Смирни,
І Йонни, й Тангера, й італьських міст
Твоїм чубатим скованим потомством,
Твоею чорнобровою красою.
Пороли пишні судна морську хвилю,
Везли багатства східньої країни,
Щасливої Арабії, Фарістана
І Індії багатої туди...

КОЛИСЬ І НИНІ

Малим хлоп'ятем вівці пас біленькі
На гір хребтах, над річкою в долині,
На теплім серці у природи неньки,
І пас би ще й донині.

І грав би на сопілочці вербовій
Тужливу ту мельодію без слів,
Що грає вітер в гущі смерековій
І річка біжучи долів.

ШЕВЧЕНКО І ПОКЛОННИКИ

Апостол правди і науки,
Котрого ждав ти день по дню,
Прийшов, простяг потужні руки, —
І Легіон ім'я йому.

Та ті, що змаленьку кормились
Дум твоїх скорбних молоком,
По всьому світові хвалились
Тобою, своїм співаком,

Ті, як нового гостя вздріли,
Позатикали вуха всі,
А то й в тюліцію побігли,
Низькопоклонники твої.

5 квітня 1880

ТИ ЗНОВ ОЖИВАЄШ, НАДІЄ!

Ти знов оживаєш, надіє!
Світліє душа, молодіє...
І серце живіше б'є в груди...
О серце! О воле! О люди!

До мої тюрми пораненько
Застукала воля легенько:
«Встань, сину, вже день далі
буде!...»

О воле! О серце! О люди!

О воленько-мати, єдина,
Завчасно збудила ти сина,

Тягар ще лежить ми на груди...
О серце! О воле! О люди!

Тягар той ми віддих спирає,
А руки ланцюг ми тримає, —
Тягар се людської осуди...
О воле! О серце! О люди!

Та воля лиш шепнула слово,
І я підіймаюсь наново, —
Проч пуга й тяжкі пересуди!
О воле! О серце! О люди!

Стрий, 12 червня 1880.

ХОДИТЬ ТУГА

Ходить туга по голій горі,
Як туман по долині,
Сіє мрії й бажання свої
По широкій пустині.

Розлітайтеся, мрії мої,
Будякове насіння,

А де стрінете серце живе,
Запускайте коріння!

Запускайте коріння ціпке
Аж у серце до ґрунту,
Проти плісені, сну, мертвоти
Кличте духа до бунту!

1906

П О Е М И

ИМЕЮ

СМЕРТЬ КАЇНА

(Уривки)

Убивши брата, Каїн много літ
Блукав по світі. Мов бичі криваві,
Його гонило щось із краю в край.
І був весь світ ненависний йому,
Ненависна земля, і море, й ранній
Пожар небес, і тихозора ніч.
Ненависні йому були всі люди:
Бо в кожному лицю людському бачив
Криваве, брата Авеля лице —
То в передсмертних судорогах, то знов
З застиглим виразом страшного болю,
Докору й передсмертної тривоги.
Ненависна була йому і та,
Котру колись любив він більш вітця,
І матері, і більш всього на світі —
Його сестра і жінка враз, нелюба
За те, що їй ім'я було — людина,
Що Авелеві в неї були очі,
І голос Авелів, і серце щире, —
За те, що так його любила вірно,
Що, хоч сама невинна й чиста серцем,
Не вагувалася для нього все
Покинути, з проклятим поділити
Його прокляту долю.

Наче тінь

Вона ходила з ним. Із уст її
Ніколи Каїн не почув докору,
Хоч вид її, і голос, і любов
Були йому найтяжчим, ненастанним
Докором. Інколи, як лютий біль
Осилював його, він мов безумний
Гнав геть її від себе — і послушна,
Вона счезала, тихим, скорбним гостем
Являлась між людей, дітей, унуків —
Та ненадовго. Як прийшла таємна,
Так і щезала, і в пустиню йшла,
Чуттям угадуючи ті стежки,
Куди блукав її нещасний брат.
Була мов нитка срібна, що в'язала
Самотнього, запеклого з життям
Людей. Теплом, що жеврілось в її
Жіночій серці, силувалась гріти
Убийці душу.

**
*

Раз в темних пралісах вони в скалистій
Печері ночували. Втомлена,
Вона заснула, голову поклавши
На камінь. Каїн розложив огонь
І сів побіля нього, в полум'я
Втопивши очі. Фантастичні сцени
І явища раз-по-раз виринали
З огнистих язиків, і ловлячи
Їх поглядом, немов здрімався Каїн —
Сну тихого, правдивого давно,
Давно не знали вже його повіки.
А як настало рано, Каїн дармо
Чекав, коли вона з постелі встане,
У дикій тикві принесе води,
Плодів нарве, коріння назбирає
І меду на снідання. Сонце вже
Підхопилось високо, зазирнуло
Промінням скісним у нутро печери, —
Тоді до неї наблизився Каїн
І зараз же пізнав, що сталося з нею.
Ах, раз лишень в житті він бачив смерть,
Та той один раз вистачив повік,
Щоб розпізнати смерть у всякім виді.

**
*

Вид смерти разом
Немов підтяв його всю волю й силу.
Ні болю він не чув, ні жалю в серці,
А лиш безсилля, повне отупіння.
Він сів над трупом і весь день, всю ніч
Сидів недвижно. А на другий день
Він знявсь, сухого листя наносив
В печеру, трупа вкривши ним зовсім,
Потім з гори каміння навалив
І мучився весь день, кривавив руки,
Аж завалив, забив ним вхід печери —
Відтак омив криваві руки в річці —
Так, як тоді, по смерті брата, й звільна,
Не оглядаючись, не відітхнувши,
Пішов в пустиню.

**

Сонця віз огнистий

Хилився вже до долу. Без хмаринки
Все небо жевріло, немов казан,
В котрий води забув налить хазяїн.
А в тім ген-ген на сукрайку самім,
До неба звід з пустинею зливався,
Обоє пурпуром ярким облиті
Під захід сонця, — видвиглося щось
Високе, рівне, мов хрусталь блискуче.
Чи то ріка, що ледом вся замерзла,
Могучою рукою сторцом там
Поставлена поперек краєвиду?
Чи, може, то гра світла, жарт пустині,
Що фантастичним видом в даль манить?
Похиле сонце золотом ярким
Обсипало горішний край стіни,
Її зубчаті виступи і башти,
Що, мов ігли, тонуть в лазурі неба.
А вниз, мов пурпуровий водопад,
Спадав вечірній сутінок і звільна
Тонув у темряві, що низ встеляла
І був сей вид для вандрівця німого
Мов грім небесний і мов трус землі:
Він став мов вкопаний, поблід мов труп,
І очі мов два яструби шпаркії,
Послав туди, в далеку даль горючу.
Ох, вид сей! добре знаний був йому.
Не раз на явні та у снах важких
Йому являвся. Каїн затремтів,
І гострий біль прошиб його нутро,
Ненависть дика блиснула в очах
А на устах безкровних, що сціпились,
Замеркло недошептане прокляття.

«Той рай. Гніздо утраченого щастя
Що, наче сон, майнуло і пропало.
То джерело безбережного горя,
Що так пристало до людського роду,
Мов власна шкура пристає до тіла,
Що, поки жив, не вирвешся із неї.
Проклятий будь, ти, привиде зрадливий,
Що лиш ятриш мої пекучі рани,
А не даєш ні полекші, ні смерти.
Проклятий будь і ти, і хвиля та,
Коли тебе насаджено, коли

Мій батько перший раз тебе побачив.
В ім'я всіх мук людських, усеї туги,
Усіх безцільних змагань, будь проклятий».
Зціпивши зуби, відвернувся Каїн,
Щоб геть іти, — та враз якийсь глибокий,
Безмірний сум обняв його: почув
Себе таким слабим, самим на світі,
Таким нещасним, як іще ніколи.
Схиливши голову, закрити лице
Руками, і стояв оттак на місці,
Кривавим світлом вечора облитий,
А тінь його девжезна потяглась
Ген-ген степом і в сумерку тонула.
І забажалося йому ще раз
Поглянути на захід. Мимоволі
Полинув зір його туди, все тіло.
Туди звернулось. Та завзята воля
Ще раз перемогла той порив, руки
Закрили очі, та по хвилі знов
Безсильні впали.

Мов слабий в горячці

Якусь безумну відчуває розкіш
У власних ранах ритись, так і Каїн
Клубами піднімав пекучу злість,
Розпуку й жаль. Здавалося йому,
Що пів душі в нім гнівно рветься пріч,
А пів без пам'яті, мов нетля в жар,
Летить туди, до брам хрустальних раю.
Аж ось потахло сонце, і нараз,
Немов собака, спущена з припону,
Наскочила на землю пільма чорна,
І вид чудовий щез в далекій далі.
В знесиллі Каїн на пісок упав,
Щоб ніч пробути. Дикий звір пустині
Його не страшив: Божее клеймо,
Наложене на нього, гнало геть
Від нього всяку твар, усяку смерть,
Та гнало геть і сон, і супокій.
Всю ніч, мов риба в сіті, на піску
Холодному він кидався і бився.
А як на сході сонце запалало
І озирнуло степ — в піску найшло
Глибокий видолинок, де спав Каїн.

Від смерти брата стільки, стільки літ
Блукав він без мети, ганявсь мов звір

Сполоханий, щоб сам перед собою
Сховатись — аж ось перший раз мета
Йому заблисла. Дух його стомлений
На ній спочити може. Хай і так,
Що се спочивок на тернах, на грані,
Та все ж спочивок, віддих, забуття.
І, перебувши ніч в пустині, знов
В дорогу рушив. День за днем ішов він.
А вид чудовий райських стін усе
Йому являвся хоч на хвилю — другу,
Дразнив його спокійним своїм блиском
Та разом і манив до себе, щось
Було немов обіцянка таємна
В тім блиску золото-рожевім.

**
*

Як довго

Спішив оттак — хто знає. Бачилось
Йому, що, може, й сотні літ. Усе
Минувше, мов потоплена країна,
Помалу западало в забуття,
Остались тільки, як далеко взад
Міг пам'яттю сягнути, спомини
Оцеї дивної вандрівки.

Врешті

Дійшов до цілі. Вечір був бурливий
І сонце вже за хмари закотилось,
Коли, продроглий, хорий і нещасний,
Під райською стіною станув Каїн.
Весь низ її вже в пітмі потонув. —
Далеко десь, неначе під землею,
Грім гуркотав, і вітер за стіною
Стогнав і плакав. Чи та ніч бурлива,
Чи втома се вчинила, що в тій хвилі
Якимсь немов спокійним чувся Каїн,
І перший раз по смерті брата він,
Як те дитя до мами, притулившись
До зимної стіни, заснув сю ніч.
Та супокою й тут він не найшов,
І сни страшні всю ніч його томили.
Він кидавсь, і кричав, і криком своїм
Глушив могуче вітру завивання.
А рано вставши, був немов розбитий,
Ще більш нещасним чув себе, ніж досі.
Холодний ранок був, все небо скрізь
Засунулося хмарами й лило
Дощу потоки. Наче сіре море,

Тяглась пустиня в безконечну даль,
Понура, в своїй величі грізна.
А обіч, доки видно, одностайна
Стіна, гладка мов лід, і височенна,
Здається, аж до неба — ні проходу,
Ні брами, ні наріжниць, рівно-рівно
Біжить вона, мов світ увесь на двоє
На віки-вічні перерізати хоче.
А на межі двох велитнів таких —
Пустині і стіни — він, Каїн, сам,
Слабий, дрібненький, як ота комашка.

**
*

І в німій розпуці

Він головою бив о ту стіну,
Бив кулаками, гриз зубами, поки,
Знесилений, не впав неначе труп.
Три дні отак він бився. Крик його,
Мов звіра раненого рев, тривожив
Мертву тишу пустині. Інколи
Він намагавсь молитись, але з уст
Його гордії, богохульні речі
Лились. Затвердле довгим болем серце
Лиш шарпалось, коритись не могло.

А далі втихомиривсь і сказав:
«Нехай і так. Проклятий я — се знаю.
Кров брата на моїх руках. Я стратив
Дідицтво раю. Хай і так. Не місце
Мені в йому. Та за весь біль безмірний,
За всі ті муки без кінця, що зніс я
Й зносити буду, доки тільки буду —
Одного лиш бажаю я, о Боже.
Дозволь лиш раз іще, лиш на хвилинку,
Хоч здалека заглянути у рай.
Хоч оком скинути на се дідицтво,
Котре на віки-вічні я утратив.
Лиш раз поглянути. Лиш миг потіхи.
А там нехай ідуть всі муки й карі,
Які судилися мені».

Отак,

Простягнувши руки к небу він молився,
Та з неба відповіді не було.
Лиш сонце сипало промінням ясним,
І каня десь в лазурі проквіляла
Та шакал вив в пустині.

**
*

Серед пустині височенна, гостра
Гора. Облитий світлом сонця, шпиль
Купається в небесному блакиті
І шоломом іскриться ледяним,
Аж сліпить очі. Нижче голі скали
Пошарпані стирчать, неначе зуби
Грізного звіра, що пожерти хоче
На небі сонце. Нижче полонини
Сірозелені, а ще нижче ліс —
Могучий, дикий бір тоне в тумані.

Спинився Каїн. Рій нових думок
Сей вид в душі його збудив.

«Мабуть, —

Подумав він, — не годен я дійти
До райських брам і око в око стати
Супроти ангела, з ним говорить.
Мабуть, для мене замурована
Ся брама. Добре. Я просить не буду,
А сам візьму сю ласку. Ось гора,
Вершком своїм запевно таки вища,
Ніж ся стіна. Піду на той вершок
І відтам рай побачу, заспокою
Тоту жадобу, що в душі кипить».

І не роздумуючи довго, рушив
В нову дорогу. Весь той труд, що досі
Зазнав він, був нічим супроти сеї
Мандрівки. Бачилось, що та гора
Зібрала всі завади й перешкоди,
Щоб зупинить його: потоки бистрі,
Ліси непроходимі, темні звори,
Яри бездонні і холодні мряки.
Лиш звільна, важко дишучи, увесь
Облитий потом, пробирався Каїн
Все вище в гору. Чим палкіше рвались
Його бажання вверх, тим тяжчою
Була його дорога, немічнішим
Все тіло, більший сум лягав на душу.

**
*

Аж ось одного дня — вже вечоріло,
Як Каїн став на самому вершку —
Скелет нужденний, ранами покритий,
Продроглий весь і ледве що живий.

Останніх сил добувши, став на голім
Леді. Куйовдили вітри могучі
Його волосся, рвали драну одіж,
І кров морозили у жилах. Каїн
Не чув нічого, весь остаток сили,
Всю душу він зосередив в очах
І очі ті післав у даль безмірну,
Туди, де в пурпуровому промінню
Купавсь величний, ясний «город Божий».

І що ж побачив в ньому?

Пусто скрізь

Лиш дерева самотні сумовито
Шепчуть листям та квітки чудові
Хитаються на стеблах. А крім них
Ані душі живої, ані звука.
Та ні. Посеред раю, на майдані
Два дерева найвищі, найпишніші.
О Каїн добре знав ті дерева
Із оповідань батька. Се направо —
То дерево життя: небесний грім
Вершок його розтріскав, розколов
Весь пень його до самої землі,
Та не убив його живої сили.
Воно росте, пускає гилля в шир,
Пускає пасиння нове довкола.
А те наліво дерево знання,
Добра і зла. Під ним клубиться гад,
А на гілках його багато плоду
Понависало. Плід той так блищить,
Манить, ясніє, душу рве до себе.
Та ось повіяв вітер, і мов град,
Посипались плоди оті на землю
І всі одразу попелом розсілись,
Огнем розприсли, розлились смолою.

І бачив Каїн далі: в млі рожевій
Щось зарілось легке, прозірчате,
Мов комашня. Придивлюєсь — се люди.
Се тисячі людей і міліони,
Мов пил вітрами звіяний, кружаться,
І тягнуть, тягнуть походом безмірним.
І всі круг дерева знання товпляться,
Всі рвуться, топчуться, падають, встають
І шарпаються вгору, щоб захопить
Хоч плід один, хоч кисличку одну
Із дерева знання. Потоки крові
І море сліз значить їх путь. — Дарма,

Що хтось укусить того плоду, тому
Він попелом розсиплеться в устах,
Огнем пекучим бухне. А вкусивши
Отого плоду, кожний ще лютіший
Стає, озвірюється на весь світ,
Мордує, ріже та кує в кайдани,
Валить і ломить те, що другий ставив,
Палить, руйнує — просто божевільні.

**
*

Глядів на вид сей Каїн, і немов
Ножем по серцю різало його.
Йому здавалось, що весь біль, всі муки,
Всі розчаровання тих мільйонів
В його душі бушують, серце в нім
Кліщами тиснуть, торгають нутро.
І він закрив лице своє руками
І скрикнув: «Ох, досить, досить, о Боже!
Не хочу більш глядіти на сей вид».
В тій хвилі сонце потонуло, пільма
Лягла на землю і закрила рай.
Та біль в душі у Каїна остався,
Несвітський, гострий біль. Він застогнав
І на студену площу ледовую
Мов труп звалився.

**
*

«Чуття, любов. Невже ж се так, о Боже?
Невже в тих двох словах малих лежить
Вся розгадка того, чого не дасть
Ні дерево знання, ні загадковий
Той звір не скаже? Бідні, бідні люди.
Чого до того дерева претесь?
Чого від того звіра ви ждете?
Погляньте в власне серце, а воно вам
Розкаже більше, ніж всі звірі можуть.
Чуття, любов. Так, ми ж їх маєм в собі.
Могучий зарід їх у кожному серці
Живе — лиш виплекать, зростить його,
І розвісь. Значить, і джерело
Життя ми маєм в собі, і не треба
Нам в рай тягнутись, щоб його дістати.
О Боже мій! Невже ж се може бути.
Невже ж ти тільки жартував, як батько
З дітьми жартує, в той час, як із раю
Нас виганяв, а сам у серце нам
Вложив той рай і дав нам на дорогу?»

В тій хвили Каїн наче просіяв.
Чудовий супокій розлився враз
В його душі. Забулись всі страждання.
І сонце гріло, і земля ясніла,
Вся в золото й рожевий блиск повита,
Мов дівчина, що з купелі виходить.
На хвилю, оп'янілий щастям тим,
Він стратив пам'ять, і за грудь рукою
Хапавсь, і сам собі не вірив.

«Боже.

Невже се правда? Навіть в моїм серці,
Гнилім, побитім і закаменілім,
Живе ще, розвиваєсь і цвіте
Те райське сім'я, та свята любов?
О так. Я чую се. Тепер, по довгих
Літах прокляття, я відроджуюсь
І оживаю. Наче крига леду,
Так присла в серці моему ненависть».

**
*

Так думав Каїн і поспішним ходом,
Із серцем повним туги до людей,
Невигаслої теплої любови,
Прямує до села, і спотикаєсь,
Скупить хвилини дух перевести.
Щоб тільки швидше. Бєсь старее серце,
Тріпочеться мов пташка. Наче вихор,
Старі, давно забуті гадки
Зворушились, коли з-за горбика,
Мов синя хмарка, показався дим
Із людської оселі. Мов дитя,
Що духу він на горбик вибіг, став
І довго-довго видом тим впивався,
Що розстелився перед ним — сто раз
Миліший, ніж недавній привид раю.

**
*

А супроти села на узберіжжю
Майдан широкий, а на нім не пчоли
Роем гуляють, не чмелі гудуть:
То молодіж сільська гуляє. В сонці
Вилискується голе, смагле тіло,
Лунають срібні голоси, легенький
Вітрець волосся чорне розвіває.
Одні на взаводи біжать, а другі
Крутії танці водять, ті збирають

Блискучі раковини над водою,
Тамті великий натягають лук
І до мети стріляють, деякі ж
Старого діда обступили, що
Сидить на камені, бряжчить на струнах
І щось співає.

**

«Го, го, дід Лемех до стріли бересь! —
Загомніли хлопці. — Браво діду.
Давайте з нами до мети стріляти».

«Де ж та мета? Ведіть мене туди,
Де стаєте».

В тій хвилі ті, що бігли,
Побачили як Каїн наближався
На край майдану.

«Горе. Хтось чужий
Іде. Розбійник. Лісовий дикун.
Рятуйте діду».

І немов курчата
Від яструба, вони до діда збіглись.
Дрогнув дід Лемех.

«Де є той дикун?»
Спитав суворо.

«Із-за кедра вийшов.
До нас іде».

І Лемех ані слова
Не мовив більше, на лук нову стрілу
Уклав і вистрілив.

«Стій Лемех, стій, —
Роздався голос. — Я твій прадід Каїн!»

Та втій же хвилі гострая стріла
Йому попала прямо в серце. Скочив
У гору Каїн і лицем на землю
Упав аж вістря вилізло плечима,
А руки судорожно в землю врились
І задубіли так.

**
*

«Каїн? То не може бути.
Мій прадід Каїн? Діти! Се ж було б
Страшне нещастя, сли б була се правда.
Глядіть лиш де він, що з ним?»

«Він упав
Отам близь кедрів і лежить спокійно».
«Ходім до нього. Може він живий.
О Боже, хорони мене від того лиха,
Щоб Каїнову кров я мав пролити».

— — — — —
«Се він! Се він!» —
Мов божевільний скрикнув Лемех. — Діти,
Пропали ми, пропав увесь наш рід
На віки вічні. Каїн смерть прийняв
Із моїх рук. Біжіть, зовіть батьків,
Зовіть усіх сюди».

І поки діти
Побігли по батьків, дід Лемех сів
При трупі й доторкаючись рукою
Лиця його й прострілених грудей,
Завів мов над колискою дитини,
Тремтячим голосом старезну пісню:

«Слухай Цілля, слухай, Ада,
Дому мойого вірада,
Каже Божий глас:
Хто над Лемехом глумиться,
На нім Лемех буде мститися
За раз — сім раз.
А хто Каїнів убійця,
То на нім сам Бог помститься
Сімдесятсім раз».

І В А Н В И Ш Е Н С Ь К И Й

(Уривки)

І V.

От скінчилися відправи,
і останню молитву
на колінах прошептали
всі пустинники й ченці.

С т а р е ц ь

Так.

І встає ігумен перший,
і всі стали за чергою,
і довкола тихо стало,
море лиш реве внизу.

І г у м е н

Чи обдумав ти всю важкість
самоти, безповоротність
отого життя в печері,
всі страховини спокус?

І підніс ігумен голос
і звертається до діда,
що стояв серед монахів
із березовим хрестом.

Чи обдумав ти всю гіркість
жалю, що явитись може,
каяття, що затроїти
може тут твій подвиг?

І г у м е н

С т а р е ц ь

Старче Йване, перед Богом,
перед злotosяйним сонцем
і перед хрестом спасенним
заклинаю тут тебе.

Так.

Щиро нам скажи, по правді:
чи по добрій своїй волі,
чи по зрілій постанові
йдеш у сю печеру?

І г у м е н

Будь же Бог благословенний,
що вітхнув тобі сю думку!
Най же він тобі допоможе
до кінця пройти сей шлях!

С т а р е ц ь

Так.

Дотепер ти між живими
був наш брат Іван Вишенський;
відтепер в житті земному
змазане ім'я твоє.

І г у м е н

Чи немає в твоїм серці
ще прихильности до світа
і прив'язання до рідних,
дум і бажань світових?

Так іди в свою дорогу!
Хрест, що маєш у долонях,
се тобі наш дар єдиний,
інших і не тра тобі.

Чи навіки ти відрікся
всього, що відводить духа
від єдиного бажання
вічного спокою?

Що потрібно для поживи
твому тілу, раз на тиждень
брат-ключар на посторонку
спустить відсіля тобі.

Прощай! Прийми від мене
сей останній поцілунок,
і дай Бог нам пострічатись
швидко в ясності його!»

Цілував ігумен старця,
інші монахи потиху
цілували його руки,
поли сиряка його.

Потім два щонаймолодші
шнурком старця обв'язали

попід пахи, кінці шнура
в руки міцно прийняли.

І перехрестився старець,
над безодню вийшов сміло,
сів і звільна став спускатись
у страшенну глибінь.

Вігер буйно дув від моря,
бороду його й волосся
розвівав, і він, притисши
хрест до себе, швидко щез.

XI.

По печері ходить старець,
хрест до груди притискає,
молитви тихенько шепче
і не думає про лист.

«Хрест — моє добро єдине,
хрест — одна моя надія,
хрест — одно моє страждання,
одинока вітчина.

«Все, що поза ним — омана
і чортячая спокуса;
лиш один тут шлях правдивий
і спасенний — шлях хреста.

«Що сей лист і що сей голос?
До кого? До старця Йвана.
Старця Йвана вже немає,
він умер, умер для всіх.

«Що мені до України?
Хай рятується, як знає, —
а мені коли б самому
дотиснутись до Христа.

«Адже я слабий і грішний!
Я не світоч, не месія,
їх від згуби не відкуплю,
сам із ними пропаду.

«Ні, не зраджу свого Бога,
не зламаю Заповіту

і ярмо хреста отсього
до могили донесу.

«Близько вже. Мабуть, для того
б'є на мене вал останній
і остання часть дороги
так болюча і важка.

«Вже недовго. Боже! Боже!
Облекши мені тягар мій!
Просвіти останню стежку,
що мов губиться у млі!»

Усю ніч молився старець,
обливав лице сльозами,
до хреста старечі груди,
мов до матері, тулив.

Він ридав, шептав і кликав
та було довкола темно
і в душі страшенно темно,
і просвітлення не йшло.

А коли воскресло сонце,
він сидів і ждав тривожно,
поки камінь загуркоче,
голос ізгори озвесь.

Ось гуркоче глухо камінь,
старець разом стрепенувся,
та рука не простяглася,
він на знак не відізвався.

«Старче Йване! Старче
Йване!» —
кличе голос, і здається,
що се крик тривоги, болю,
що рятунку просить він.

«Старче Йване! Старче
Йване!» —
Се посланці з України,
се твої убогі діти.
Старче Йване, відізвись!»

Старець слухав, дух заперши,
Його ухо жадно ссало
український любий голос, —
але він не відіззавсь.

«Старче Йване! Старче
Йване!» —
довго кликали посланці, —
а внизу лиш море вило,
та не відіззавсь Іван.

XII.

Вечоріє. Наче сизий
килим, тінь лягла на море,
а з-поза гори проміння
скісно в морі порина.

Золотистий шлях простягся
від тих морських хвиль рухливих
до верха гори Афона, —
під скалою море гра.

У печері в самім вході
згорблений сидить пустинник,
і письмо раз в раз читає,
і сльозами полива.

«Слухай, рідна Україна,
стара мати-жалібниця,
голосом плачливим кличе
своє любее дитя».

«Любее, нема що мовить!
Що в найтяжчую годину
в непрозору люту скруту
свою матір покида!»

Що в засліпленні безумнім
сам лише спастися хоче,
а братів тривожних, бідних
без поради покида!»

«І яке ж ти маєш право,
черепино недобита,
про своє спасення дбати
там, де гине мільон?»

«Чи забув слова Христові:
«Добрий пастир власну душу
віддає за своє стадо»?
Ти хіба не пастир їх?»

«Чи забув слова Христові:
„Хто рече: кохаю Бога,
а не порятує брата,
той брехню на душу взяв”?»

«Адже ж за всі душі тії,
що там впадуть у зневір'ї,
а ти б піддержав їх — в тебе
Бог рахунку зажада.

«Адже ж ті твої чернечі
горді мрії про спасення
тут, далеко від спокуси, —
се ж спокуси, гріх тяжкий.

«Се не Божий шлях верстаєш,
а дияволіві служиш,
майстру гордошів, що Богу
рівним бути забагав.

«Се не Божий шлях! Таж навіть
якби в рай ти так дістався,
а твій рідний край і люд твій
на загибель би пішов, —

«адже ж рай тоді для тебе
пеклом стане! Сама думка:
„Я міг їх порятувати!”
тобі з неба зробить ад!»

І смертельна тривога
зціпила старече серце
і заперла дух у груді, —
зимний піт лице покрив.

Він зирнув на синє море,
де рубцем золототканим
зарисовувався обрис
від Афонської гори.

Глянь, з Афонської затоки
звільна барка випливає,
із отіненого плаю
ген на сонячний біжить.

Турчин баркою кермує,
в барці кунтуші козацькі
і шапки червоноверхі —
бризка золото з весел.

Ах, післанці з України!
В старця серце стрепенулось
і в тривозі і в нетямі
худі руки він простяг.

«Стійте! Стійте! Заверніться!
Я живу ще! По-старому
ще кохаю Україну,
решту їй життя віддам!

«Стійте! Стійте! Заверніться!
Та дарма! Не чують крику.
І по хвилях золотистих
барка геть пливе й пливе.

І ламає руки старець,
і болюче серце тисне,
і перед хрестом на камінь
він кидається лицем.

ПОХОРОН

(Скорочено)

I.

Велика зала світлом вся залита.
Горять лампи й рясні жирандолі,
І повінь іскор, наче стежка бита,

У дзеркалах великих ллється долі.
Там на галерії музика грає,
Гримить, то плаче, мов дитина в полі.

Посеред залі стіл довжезний сяє
Від срібла, скла й точеного кришталю,
І довгий ряд букетів розділяє,

Мов скиба зі смарагдів і коралю,
Вподовж його сніжисто-біле поле.
Вельможне панство заповнило залю:

Блиск туалет аж сліпить око кволе,
Горять алмази, чути шелест шовку,
А блиск очей красунь аж серце коле.

Мов п'яний, зір блукав: тут головку
Чудову схопить, там лице марсове,
Там сніжно білу шийку. Без умовку

Розмова ллється, клекотить чудове
Гудіння, де сотки шумних привітань,
Солодкі шепти, срібний сміх, перлове

Признання, град уриваних запитань
Мішається, витворює вражіння
Живої маси, де з турбот і скитань

Втишається душа, щеза сумління,
Все одиничне тає, пропадає,
Живе лиш тлум, гуртове сотворіння.

Ось панство звільна при столі сідає.
Довжезний ряд — по черзі, чорні фраки
Й цвітисті строї. Тихо доглядає

Порядку служба, думав би, що таки
Сам з себе кожний там сів, де належить,
За честь, літа й службовії відзнаки.

Почався бенкет. Шумно. Не бентежить
Нікого з тих шести соток ізбранных
Ніяке горе, шляху їх не стежить

Ніякий ворог, в ясных блисках ранних,
У пурпуровім сяйві перед ними
Весь світ. Нема убогих, безталанних!

Так дзвінко ті сміються херувими
У модних сукнях. Широ так жартують
Пани створіння. Мов солодкі рими

Складаються в гармонію, римують
Розмови, й брязкіт срібної посуди
І колір вин, що в келихах шумують.

Свобода тут підносить кожні груди,
І радістю палають кожні очі,
І гордощами, що минули труди,

Що день настав після страшної ночі.
Здобута величезная побіда,
Не зможе вже піднятись і не схоче

Грізна рука розбитого сусіда.

II.

І я сидів на бенкеті між ними,
Та не було в моєму серці тону
Веселости й свободи ні краплинки.

Мов Юда той серед синедріону,
Котрому він Христа продав на муки,
Так я сидів на бенкеті оцьому.

І я всміхаючись, стискав ті руки,
Щойно з крові братів моїх обмиті,
І ссали грудь мою гідкі гадюки.

Блискучі дам., radoшами ситі,
Гляділи то цікаво, то згїрдливо
На мене й усмішки душили скриті.

А я, хоч серце рвалося, лїново,
Спокійно поводив по них очима
І усміхавсь — щасливо чи сонливо.

Музика грає... В моїм мізку блима
Якийсь там огник, спомин незабутий,
І враз він різко заскрипів дверима,

І рїй якийсь ввірвась кровавий, лютий,
І крик піднявся, плач і зубний скрегіт:
«Ти зрадник! Зрадник! Зрадив люд закутий».

Музика грає, мов чортівський регіт,
Мені ж мороз побіг поза спиною,
І тілом затрусив смертельний дрегіт.

Ох, та музика! Пощо там за мною
Вона реве і душу всю термосить,
Мов вітер пустку з ветхою стіною?

Чого та скрипка плаче і голосить,
Мов сто мамів ридає за синами?
Чого той бас реве і пімсти просить?

Пощо мені такими голосами
Пригадувати те, чого й без того
До гробової не забуду ями?

Я ж тямлю: за права людей, за волю
Ми піднялись на кривдників відвічних,
Своєю кров'ю всім купити долю.

Вже много військ їх ми розбили стрічних,
З землею много їх твердинь зрівняли
І славою діл своїх героїчних

Ми решту, як зайців, все далі гнали.
Ті, що тепер так бучно бенкетують,
Як цупко ще позавчора втікали.

Тепер вдають хоробрих і жартують
Та, певно, ще їм дрож по нервах ходить,
Аж на побитих страх свій відкатують.

О, страх найгіршую жорстокість родить.
Я тямлю, як ми їх зігнали в купу,
Як рибу в сак. Ось-ось перегородить

Наш відділ їм утеку в нічку глупу.
Ось наш залізний перстень їх обхопить
І впре в долину, мов пшоно у ступу,

І всю їх місь в їх власній крові втопить.
Вже все було на той удар готове,
Вже руки ждали за мечі ухопить,

Зазяття тліло тисячоголове,
І зуби зціплені знаку чекали,
І в грудях спертій дух, уста без мови...

Бони ж, мов вівці ті в кошарі, спали,
Безрадість і зневіра в власні сили
Їм обережність навіть відібрали.

Один лише не слав, один в тій хвилі
Про всіх їх думав — князь онтой, з лицем
Блідим мов труп, онтой дідусь похилий.

Він за старця перебраний, тихцем
Прийшов до мене і почав шептати...
Прикинувсь моїм ангелом, вітцем.

Він сатана, аж плакав, щоб наляти
Мені крізь вухо в саму душу трути,
Щоб свій язик гадючий підіпхати

Мені під серце. Змію, змію лютий.
Ти побідив. В душі моїй дупло
Знайшов і вліз. Я зрадив люд закутий.

Я зрадив месників і вибрав зло.
Братів покинув, видав на різницю...
Ще день мінув, а сонце як зайшло,

То нашу славу вклало у гробницю.
Герої наші, мов снопи, купками
В крові лежали, мов коса пшеницю,

Стяла їх смерть, зрадливими руками.
Ніхто не втік. Коли їм стало звісне
Мое відступство, йшли на смерть без тям.

Музико, цить. Бо в мене серце трісне.

III.

Музика стихла. Зо стола посуду
Зняли, вина в чарки поналивали,
Втишився гомін зібраного люду.

Всі наперед порядок тостів знали...

...Князь задзвонив, і шум успокоївся,
І промовлять піднявся генерал,
Що в бою чести й сорому наївся.

Старий рубака. Боевий сигнал
Для нього був, мов для коня острога,
Але стратегії ні в зуб не знав.

У небезпеці знав лиш шаблю й Бога,
Страх смерти був йому зовсім чужим.
«Честь або смерть. Все проста дорога». —

Се був девіз його. Крутих стежин,
Побіди без найбільшого зусилля
Не знав, дипломатичних крутанин

Ненавидів. Бій був йому весілля,
Найвища проба мужеських чеснот. —
Життя й людей цинив він лиш відсіля.

Почав, вином прополоскавши рот:

VIII.

«Коли по битві коло Саляміни
Щасливі греки почали шукати,
Хто з них найбільше заслуживсь Елладі,
Кому би першу надгороду дати,

«То по глибокій мудрій застанові
Рішили: кожний так боровся сміло.
Таким палав чуттям патріотичним,
Всю силу й душу клав у спільне діло,

«Що надгороди першої нікому
Народ признать не може й не бажає.
Бо надгороди тої справедливо
Сам себе кожний гідним уважає.

«От так і в нашім тім останнім бою,
Коли вже ворог бив без застанови
Не в армію, не в вежі, ані в мури,
А в нашого існування основи,

«Коли здавалось, що на нас повстали
Не люди, але всі живла природи,
Земля, повітря, і вода, і скали,
Що вже останній нам кінець приходить, —

«В тім бою кожний з нас стояв так твердо
І сили й ум сплітав в одно огниво, —
Що надгороду дати комусь одному
Було б несправедливо й неможливо.

«Най кожний сам собі таку признає,
Якої варт перед самим собою.
А другу надгороду тим признаймо,
Що головами полягли у бою,

«На третю надгороду, панство любе,
Є тут аж два між нами кандидати:
Заслуги їх усім нам добре звісні,
Тож розсудить, кому її признати.

«Один в момент найтяжчої зневіри,
Коли топір уже блищав над нами
І бачилось, нема для нас ратунку,
З біди нас вивів хитрими словами.

«Не військовою штукаю, не жаром
Чуття на подвиг він підняв громаду,
А ворогові труту влив у душу,
Його спокусив на відступство й зраду.

«Се правда, ворог сяк чи так побитий,
Ми сяк чи так втекли від згуби й шкоди, —
Та я міркую, що гнила побіда
Хиба гнилої варта надгороди».

Між панством шум. Всі лица простяглися.
Князь кинувся, мов голий у кропиві.
Та генерал немов того й не бачив
І далі лив слова медоточиві.

«А другий кандидат, — той що недавно
На нас провадив армію ворожу,
Топтав, і бив, і гнав нас без пощади,
І впер нас у залізну огорожу,

«Той сам що нас притис на край загуби,
В останній хвилі відмінив свій намір,
До нас пристав, нам видав сили й пляни
Противників і став для нас як шапір,

«Як камінь той чудовий, що від нього
Скляні й залізні прискаються стіни,
Додав нам духа, насталив нам руки
І вивів нас із згуби і руїни.

«На трупах тих, що вчора звав братами,
Плебей здвигнув тріумф аристокрації,
Свою вину змазав він морем крові, —
Взір дивної, страшної абнегації.

«Не входжу в наміри його — хай судить
Їх Бог. Його ж страшне, велике діло
Придавлює мене своїм розміром, —
Йому признаймо надгороду сміло».

Грім оплесків. Гучні, скажені брава.
Всі встали. Генерал пугар подвійний
У руки взяв, до мене наблизився
І так сказав — блідий, та супокійний:

«Ну, пане Мирон, ви є наш спаситель,
За те від нас вам слава і подяка.
Ще хвилечку заждіть, хай щире слово
Вам висловить старий, тупий рубака.

«Ви демократ, плебей і консеквентно
Робили те, що мусіли, мій друже.
Ви підняли на нас народ розжертний, —
Як ворога я поважав вас дуже.

«Як зрадили свою ви рідну справу,
Як перейшли до тих, що хоч приймають
Услугу вашу, але вам чужії
І рівним вас ніколи не признають —

«Тоді для мене вмерли ви, мій пане,
Сплили, мов гук нестрійного акорду,
Ми визискали вас, та нині маєм
Для вас лишень обридження й погорду.

«Не вірте усміхам і компліментам.
Для нас ви ворог, зрадник і простак.
Не ждїть, щоб я свою подав вам руку.
А се здоров'я ваше п'ю ось так».

І о поміст пугар з усеї сили
Він кинув, і пугар лиш бренькнув раз
І прис на тисячі дрібних відломків,
Вино ж, мов кров, оббризкало всіх нас.

Мертва тиша. Ніхто з присутніх там
Такого, знать, не надїявсь фіналу.
Тривожне «ах» почулось з-поміж дам.

Забувся й князь, музикам даєть сигналу
Не змігся, клопітно панове вниз
Схилили очі, боячись скандалу.

Лиш я стояв спокійний. Перун блис
І вдарив, — більш чого мені бояться?
Безмірний холод мов кліщами стис

У мене серце... «Зрадця! Зрадця! Зрадця!»
Лунало десь — чи в мні, чи то вокруг?
Уста ж безстидно почали всміхаться.

В тій хвилі князь шепнув одному з слуг,
І сей підбіг до мене й нахилився.
«Чи хочуть пан промовить дещо в слух?»

Почувши се, князеві я вклонився.
Сей задзвонив. «Пан Мирон промовля».
Всім важко стало, вид у всіх змінився —

І скрізь тиша мертвая залягла.

ІХ.

І я почав: «Шановний генерале,
Позволь, щоб я тобі сказав два слова.
Твоя правиця — хай і так, залізна,
Та думка в тебе, вибачай, — дубова.

«Ні премії від тебе, ні догани
Я не жадав і о твій суд не стою, —
А те, що ти сказав ось тут, се доказ,
Як мало ще знайомий ти зі мною.

«Один мій вчинок своїм ліктем змірив
І мовиш: „Зрадник. Всякий се розчовпа”.
Оттак сліпий в слона обмацав ноги
І мовить: „Слон подібний є до стовпа”.

«Та не в докір тобі се я говорю,
Ти висловив лиш те, що дума всякий,
Ти лиш щиріший, те, що всі скривають,
Ти виявив і варт за се подяки.

«Тож не тобі одному — як на тее
Пішло вже, що сказати правду мушу —
А всьому сьому збору, всьому світу
Правдиво я свою відслоню душу.

(При тих словах душная атмосфера
Прояснилась, розтаяло студене
Пригноблення, повеселіли лица,
Цікаво позверталися до мене).

«Я є плебей, — сказав наш генерал, —
Що вів і зрадив хлопське повстання
І на плебейських костях допоміг
Здвигнуть аристократів панування.

«Чи справді так? І чим же я плебей?
Тим, що родивсь у низькій, хлопській хаті?
Немов і князь не міг родиться там?
Не родяться плебеї і в палаті?

«Чи є плебейське що в моїм лиці,
В моїх чуттях, і помислах, і мові?
Ні, зроду я плебейства ворог, рад
Його знівечить у самій основі.

«Від перших літ, коли в мні тямка встала,
З плебейством я воюю без упину.
І я плебей? Ні, я аристократ.
Таким родився і таким загину.

«Я з тої раси, що карку не гне,
Глядить життю і смерті в очі сміло,
Що любить бій, що просто, грімко йде
На визначене їй судьбою діло.

«Я з тих, що люд ведуть, мов стовп огнистий,
Що вів жидів з неволі фараона,
З тих, що їм дана власть і ціль висока, —
Життя чи смерть, все є для них корона.

(На лицях моїх слухачів заблісне
Де-де легенький усміх іронічний,
Мене, мов прутом, він по серці цвіга,
Та я спокій ще вдержую стоїчний).

«Се правда, я сей хлопський бунт підняв,
Щоб люд сей вирвать з вашої неволі,
Щоб збуркати його з важкого сну,
Зробити паном на своєму полі.

«Я гнав його, немов лінивий скот,
В огонь і в січу, в труди й небезпеки,
Щоб знівечить плебейські всі інстинкти,
Щоб гартувались лицарі-запеки.

«І близька вже була моя перемога,
Та я пізнав, що се перемога мас,
Брутальних сил, плебейства і нетями,
А так не хотів я перемогти вас.

«О, я пізнав, що так вас перемогши,
Своєї місії, я не сповню,
Що ворога я посаджу на троні,
Під власний дім підкину я вогню.

«Я бачив, як ті лицарі завзяті,
Що йшли в огонь, що билась, як орли,
В душі своїй були і темні й підлі,
Такі ж раби, як уперед були.

«Я бачив, що якоїсь іскри треба,
Щоб душі їх розжеврить, запалить,
Щоб вуголь їх в алмаз перетопився, —
З такими б тільки міг я перемогти.

«І я зламав той знаряд непридалий,
Спокусу дешевих побід відверг,
Бо краща від плебейської побіди
Для них була геройська смерть тепер».

(Всміхались дами. Де в кого з панів
Явились знуджені, kwasніі міні. —
Сказати б то: «Бреши собі здоров».
Ей, грубшим вас кінцем заїду для відміни).

«Народну справу мав я погубити,
А вашу власть скріпить від того дня?
Невже ж ви так сліпі, що власний розум
Вам не кричить на се: брехня, брехня!

«Чого не мав сей люд для повної побіди?
Фізичних сил? О, ні він мав їх тьму.
Лиш ідеалу брак, високих змагань, віри, —
І се, панове, се я дав йому.

«Всі ті, що згибли у останній січі,
Ну, чим були б вони в спокійний час?
Раби, воли, що прожили б весь вік свій,
Хвилюючись, працюючи на вас.

«Тепер вони погибли як герої
І мученицький прийняли вінець.
Їх смерть — життя розбудить у народі.
Се початок борні, а не кінець.

Тепер народ в них має жертви взір
І ненастанний до посвят підпал,
Їх смерть будучі роди переродить,
Вщепить безсмертну силу-ідеал.

«А ви — ну, що дала вам ся побіда?
Зміцнила вас? О, ні. Зміцнила ваші пута.
Для вас вона сим пам'ятна одним,
Що зрадою і підлістю здобута.

«Для вас вона — пухкий, затрутий хліб.
Гнилі — ви гнитимете дальш від неї.
Я — вас скріплять? Я виколав вам гріб,
Бо я — аристократ, а ви — плебеї.

«О так, стискайте зуби й кулаки.
Я гордо се говорю вам, без ляку:
Ненавиджу вас всіх і бриджусь вами,
Ви перфумовані плебеї в фракю.

«Ви паразити з водянистим мізком,
Ви неробучі, загрибуці руки,
Ви, у котрих з усіх прикмет звірячих
Лишились тільки хитрощі гадюки».

Тут гамір, крик скажений заглушив
Мою промову. З місць усі зірвались
І проти мене тлум цілий спішив.

Сі за склянки, ті за шаблі хапались,
Ревли: «Мовчать! Розсічемо! Проч з ним!»
Блідії дами за мужчин ховались.

Я не дрогнув між натовпом грізним.

XI.

Ясна ніч. Не чути грому. Не здригається земля.
Небо чисте, фіолетом місяць землю освітля.
Тихо скрізь, лиш дзвони стогнуть десь далеко, на полях,
Вулиця безлюдна, довга, мов набитий сріблом шлях,
Простяглась кудись без краю просто-просто мов стріла.
Ряд домів високих в тіні, другий ряд — одна, ціла,
Нерозривная фальянга сотнями скляних вікон
Вниз поглипує тривожно: бач, надходить похорон.

Зразу військо йде в дві лави, сумно висять хоругви,
Білі мундури криваві і оружжя всі в крові.
Йде музика полковая, труби, сурми блискотять,
Та не чути ані звука, хоч, здається грать хотять.
Далі коні ряд за рядом в такт копитами січуть,
Та ні ржання, ні команди, ані стуку їх не чуть.
Далі котяться гармати, чорний ще від диму сніж,
Та пливуть так тихо-тихо, тіні не плили б тихіш.

А за ними знов піхота, знов кіннота, наче дим,
Знов музика, генерали, офіцери, піп один,
А за ним чотири коні, чорні, темний мов туман,
Тягнуть тихо наче тіні, величезний караван.
Він укритий хоругвами, та вінців на нім нема,
А на верху домовина, таємниця мов німа.
Величезна, чорна — тільки металеві окуття
Блискотять — останні іскри знівченого життя.

Ані жінка, ані мати, ані діти, ані рід
Не ступа за караваном, не рида мерцеві вслід,
Але йде юрба велика, що й кінця їй не видать:

Ті волосся рвуть на собі, сі, мабуть, хотять ридать,
Руки ломлять, б'ються в груди, виски п'ястями товчуть,
Але тихо. Ні ридання, ані шелесту не чуть.
Наче мла пливе лугами, мов ріка з глибоких плес,
Тільки дзвони все голосять, зорі глипають з небес.

І почув я жаль великий за мерцем таємним тим,
Що така народу сила тихо так іде за ним.
І почув я, що чимсь близький він мені, що к тим юрбам,
К похоронному походу прилучиться мушу й сам.
І почув я, що на серці мені важко, тисне грудь,
Наче в сьому похороні винуватий я чим-будь.
«Хто ж сей мрець?» хтів я спитати, та боявся, що згрішу,
Що сповню великий злочин, перервавши сю тишу.

Величезний хід той суне, суне тихо, наче мла,
Вулиця глуха, безлюдна, проста-проста мов стріла.
Два ряди домів без прорви, наче гвардія німа,
І здається, ані краю, ні кінця їм десь нема.
«Хто сей мрець?» клубиться в серці те питання, наче гадь.
«Хто сей мрець?» свого сусіди врешті зваживсь я спитать.
Не підводячи обличчя, не розплющивши очей,
Відповів сусід мій глухо: «Мирон, Мирон мрець отсей».

«Мирон, Мирон». Що за Мирон? Все сказати би волів.
Але чом же серце в мене похолело від тих слів?
Чом уста мої поблідли, і трусяться, і мовчать,
Мов оце на них прибито вже смертельную печать?
Я підвожу очі вгору: ось вже й вулиці кінець:
Величезна чорна брама, а на ній з огнів вінець:
Під вінцем огнистий напис блимає, немов ільща:
«Хто сюди ввійде, надію най навіки попроща».

ХІІ.

Хрести, хрести, хрести в вінках тернових
Без написів, лиш огник, що горить
На кожнім гробі — знак, що там, в дубових

Дошках, чиєсь гаряче серце спить.
Хрести й огні довжелезними рядами...
Аж на кінці, де на цілець ступить,

Зівають челюсті нової ями.
Тут зупинився караван. Весь люд
Розставився при гробі тім кругами.

І не було жалібних співів тут.
Зняли із каравана домовину
І вже край гробу на землі кладуть.

Один із війська виступив на глину,
На горб, щоб добре всім його видать,
І рік, схиливши голову в долину:

«Позвольте, панове, річ держать?»
Немов від вітру колоски на полю
Схилились чола. Він почав казати:
«Товариша у боротьбі за волю,
Бойовика, що був проводир нам,
І сівача, що сіяв кращу долю,

«Будівника, що клав величний храм
Будущини, ось тут ховаєм нині.
Як жив, що вдіяв — відомо всім вам.

«Вмер нагло десь о північній годині...»
А в тім, знизу озвався різко піп:
«Вмер нагло кажеш? По якій причині?

«Я самовбійці не покроплю гріб».
«Не самовбійця, — мовив речник стиха —
Він впав, як зжатиїм острим серпом сніп

«З рук зрадника, що й нам накоїв лиха.
І не кинджалом вбитий, не мечем,
А словом, що пихою злою диха».

Тут голосним всі вибухли плачем,
А речник з горба так сказав по хвилі:
«Прощай нам, брате. Ти своїм плечем

«Нас захищав, коли злі бурі були,
Твій ум показував нам шлях у тьмі,
Твій приклад в праці додавав нам сили.

«Та поки лишимось оттут самі,
Прийми від нас останнє цілування,
Останній цвіт в розставання зимі».

Знов розляглося велике ридання.
В труні відбили віко гробарі
І почалося останнє прощання.

До трупа тислися малі й старі,
Устами уст мерцевих доторкались
І кланялись потім землі сирій.

«Чи всі вже з братом нашим попрощались?»
Знов мовив речник. «Всі вже» загуло.
«Не всі ще — інші голоси озвались. —

«Одного при труні ще не було.
Онтам стоїть він, за хрестом укритий.
В очах його блищить ще земне зло».

А я тремтів немов несамовитий,
При самій думці — цілувать мерця,
Хоч я не знав ще, хто се й ким убитий.

Та ось юрба мені гукнула вся:
«Виходь! Виходь! Зближись до домовини.
І доводи прощання до кінця».

На крик той я з переляком дитини,
Без сили й волі власної, ледви
Ступаючи, ввійшов до середини.

В труну зирнув — і стався лід в крові,
Тривога очі виперла із лоба,
Волосся дубом стало з голови.

В труні був я. Так я, моя подоба,
Мое лице, мій вираз, все, зовсім...
І скаменіла вся моя утроба.

«Цілуй! Цілуй!» — реве народ, мов грім.
Та я і кроку вже не міг зробити
І на коліна впав при гробі тім.

«Цілуй! Цілуй! — реве народ сердитий —
Піднять його. До трупа підвести».
І коло трупа впав я, мов убитий.

«Цілуй! Цілуй!» Не всиг я донести
Поблідлих уст до трупа, аж у нього
З очей і уст пустилась кров плисти.

«Убійця!» крикнув піп край боку мого.
«Убійця!» крикнув той, що річ держав.
«Убійця!» люд увесь ревнув до того.

«З ним суд у нас короткий , — проказав
Помалу речник, — з трупом враз в могилу,
Та так: на вбійці вбитий щоб лежав».

«В могилу з ним! Беріть його на силу!
Реве народ. — Валіть його, кладіть
Труну на нього. Сипте глини, ілу!»

Я був живий. Ще темний небозвід
До мене моргав зорями очима,
Земля ще пахла й яблоневи́й цвіт.

Та я був труп. Надія вже не блима
В душі, завмерла воля до життя...
Конець іде, ніщо його не стрима.

Простір, і час, і всякі почуття
Загасли. Темне щось лягло на мене...
Гуркоче глина... стихло... небуття.

Мене пожерло озеро студене.

ЕПЛОГ

Другого дня знайшли мене на гробі
Приятелі. Я сильно простудивсь,
Бо лиш нічну сорочку мав на собі.

Пройшло три тижні, поки пробудивсь
З горячки й цілковитої нетями
І ледве, що від смерти відходивсь.

«Якими ти блукаєш манівцями?
Чого на кладовище ти заліз?
І хто в сорочці ходить вулицями?»

Приятелі питали. Що за біс?
Я спочатку не тямив ні крихітки,
Хто, як, чого мене туди заніс?

Аж як одужав я, вернули свідки
Тієї ночі спомини ясні,
Пізнав я, як прийшов той страх і звідки.

В ту ніч в важкій задумі при вікні
Сидів я, серце мучила тривога,
Важкі питання сунулись мені:

«Чи вірна наша, чи хибна дорога?
Чи праця наша підійме, двигне
Наш люд, чи, мов каліка та безнога,

«Він в тім каліцтві житиме й усхне?
І чом відступників у нас так багато?
І чом для них відступство не страшне?

«Чом рідний стяг не тягне їх до свого?
Чом працювать на власній ниві — стид,
Але не стид у наймах у чужого?

«І чом один на рідній ниві вид:
Безладдя, зависть, і пиха пустая,
І служба ворогу, що з нас же й кпить?»

І рій тих дум, неначе мла густая,
Наляг на душу і розради ждав,
Та не являлася розрада тая.

А з неба повний місяць заглядав
На мене й усміхався, білолиций,
Мене блискучим чаром обкидав.

«Ходи за мною, може, в снів скарбниці
Знайдеш для себе дещо, синку мій.
Ходи, скупайся в забуття криниці.

«І не дивуйсь, коли знайдеш у ній
Страхіття деякі та дивогляди, —
Моя є форма, зміст усе є твій».

Хтів чи не хтів, я мусів сеї ради
Послухать. Сильний був старого чар, —
І в сонне царство вплив я на огляди.

Що бачив там, се вам приношу в дар.
Не лайте, що не змігся на щось краще.
Що ж діять. Всі ми ще в тім царстві мар

Усі ми плем'я сонне, і боляще,
І маловірне, і покус таких
До нас підходять тисячі щодня ще.

Прийміть сей дар. Крім дум моїх важких,
Крім болю серця, й сумніву, й розпуки,
Усе в нім байка, рої мрій палких.

Ті битви, і побіди, й люті муки,
І кров і блиск, що тьмив у мене очі,
І речі ті, і духи ті, і дуки —

Усе те — чари місячної ночі.

М О Й С Е Й

(Уривки)

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожжю,
Людським презирством, ніби струпом, вкритий!

Твоїм будущим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізних
Палитиме, заснути я не можу.

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїзних?

Невже повік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоем

Тебе скував і запряг на вірність?
Невже тобі лиш не судилось діло,
Щоб виявило твоїх сил безмірність?

Невже задарма стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю,
Тобі офіруючи душу й тіло?

Задарма край твій весь политий кров'ю
Твоїх борців? Йому вже не пишаться
У красоті, свободі і здоров'ю?

Задарма в слові твому іскряться
І сила й м'якість, дотеп і потуга,
І все, чим може вгору дух піднятися?

Задарма в пісні твоїй лється туга
І сміх дзвінкий, і жалощі кохання,
Надій і втіхи світляная смуга?

О, ні! Не самі сльози і зітхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний твого повстання.

О, якби хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює й огнем живущим буха!

О, якби пісню вдать палку, вітхненну,
Що міліони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

Якби!.. Та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стидом, —
Не нам тебе провадити до бою!

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.

Прийми ж сей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри; хоч гіркий, та вільний;
Твоїй будущині задаток слізьми злитий,

Твоєму генію мій скромний дар весільний.

20 липня 1905

XIII.

Аж почувся притишений сміх
Край саміського боку,
Наче хтось біля нього ішов
Хоч не чуть було кроку.

Власне горе шалене,
Чи отут, може, демон який
Насміхається з мене?»

І почувся тихі слова,
Мов сичання гадюки:
«Цвіт безтямности плодить усе
Колючки лиш та муки.

Г о л о с

«Аж тепер усумнився в своє
Реформаторське діло?
Сорок літ ти був певний і вів
Хоч насліпо, та сміло».

«А як вийде самому той плід
Донести не спромога, —
То найкраще увесь свій тягар
Положити на Бога».

М о й с е й

М о й с е й

«Хтось говорить! Чи в моїм
нутрі

«Хтось говорить! Чом чоло мое
Покривається потом?
Страшно? Ні! Та по серці се йде,
Мов розпаленим дротом».

Г о л о с

«У гордині безмежній свій люд
Ти зіпхнув з його шляху,
Щоб зробити, яким сам його
хтів, —
Чи не пізно для страху?»

М о й с е й

«Хто ти, дивний? Не бачу тебе,
Та від себе не струшу!
Тільки чую, як зір твій мені
Все вгризається в душу».

Г о л о с

«Чи так важно, хто я? Хто зумів
Наказать колись морю,
Тому важно не хто, але що,
І чи правду говорю!»

М о й с е й

«Ні, не правда, що з гордоців я
Розпочав своє діло!
Тільки бачучи люд у ярмі,
Мое серце боліло».

Г о л о с

«Бо ти чув себе братом рабів,
І се стидом палило,
І захтів їх зробити таким,
Щоб тобі було мило».

М о й с е й

«Так, з низин тих мрачних і
лячних

Я хотів їх підвести
Там, де сам став, до світлих
висот
І свободи, і чести».

Г о л о с

«Та Творця, що послав їх там
вниз,
Ти не радивсь в ту пору;
Аж тепер, як упав ти, його
Кличеш в своєму горю».

М о й с е й

«Ні, на се ж мене пхнуло його
Всемогуче веління,
В темну душу хоривський огонь
Надихнув просвітління».

Г о л о с

«Гей, а може, хоривський огонь
Не горів на Хориві,
Лиш у серці завзятім твоїм,
У шаленім пориві?»

«Може, голос, що вивів тебе
На похід той нещасний,
Був не з жадних горючих купин,
А твій внутрішній, власний?»

«Адже пристрасть засліплює зір,
А бажання — се ж чари,
Плодить оку і світ, і богів,
Як пустиннії мари».

«Те бажання, що наче шакал
У душі твоїй вило, —
Лиш воно тебе їх ватажком
І пророком зробило».

М о й с е й

«Ах, від слів тих я чую себе
Сто раз більш в самотині!
Хто ти, вороже?»

Г о л о с

«Я Азазель,
Темний демон пустині».

II.

Знов почувся притишений сміх.
«Віра гори ворухить!
Та поглянь сей новий ряд

Те, що статися мусить!

«Бач, як сунеться плем'я твоє,
Як Йордан переходить,
Єрихон добуває і скрізь
У річках крові бродить.

«Ось століттями йде боротьба
За той шмат Палестини:
Амореї, гебреї, хетта,
Амалик, філістини.

«Ось гебрейське царство!
Що сліз
Коштуватиме й крові!
А заважить у судьбах землі
Як та муха волові.

«І не вспе воно розцвісти,
Й розлетиться на части,
Щоб у пащу могутніх сусід
Часть за частю упасти.

«Ось поглянь, які хмари летять
Від Дамаска й Галаду!
Се йде ассур, гебреям несе
І руїну й загладу.

«Ось поглянь, червоніють поля,
Труп на трупі усюди:
Се піднявся страшний Вавилон
На загладу Іюди.

«Храм Єгови в огні... А сей
тлум...
Мов комахи по полю,
Йдуть по тисячу сковані враз
Недобитки в неволю.

«Чуєш плач? На руїнах рида
Одинокий розумний,

Що коритися радив врагам,
Щоб не впасти до трумни.

картин: «Як же пуста смердить! Але ось
Мов по пільмі світає...
З тих, що тлумом пішли,
Як же мало вертає!
подивись,

«Щось дрібненьке ворухиться
там
Коло мурів Салима:
Новий люд, новий бог, новий
храм,
Нова сила незрима.

«І росте воно, б'ється в біді,
І чіпляється ґрунту,
Мов будяк той низький і ціпкий,
Все готовий до бунту.

«Понад голови люду того
Йдуть всесвітні бурі,
Панства, царства встають і
падуть,
Мов фантоми понурі.

«Він же в своїм куточку хова
Непохитне завзяття
І ненависть лиш має для всіх,
І незмінне прокляття.

«Та ненависть, найтяжча з усіх,
„Задля іншого бога”
Бач, як кублиться біля того
Храмового порога!

«Вона плодить ненависть.
Ось глянь:
За тиранським велінням
Ідуть сили, щоб плем'я твоє
Ще раз вирвать з корінням.

«Чуєш стук? Се залізна стопа
Тих страшних легіонів,

Що толочить юдейські поля,
Робить пустку з загонів.

«Чуєш плюск? Се ворожі мечі
Кров юдейськую точуть.
Чуєш крик? Се юдейських дівчат
Дикі коні волочуть.

«Онде мати голодная їсть
Тіло свого плоду!
Онде тисячі мруть на хрестах —
Цвіт твого народу.

«Іще раз храм Єгови горить,
І сей раз уостанне:
Бо що тая рука розвалить,
Те вже більше не встане.

«І ще раз недобитки пливуть
У неволю, як ріки. —
Та немає вже їм вітчизни,
І не вернуть навіки.

«І загасне Ізрайля звізда,

Щоб вже більше не сяти;
Лиш ненависть, що в храмі
зросла,

Піде світом гуляти.

«Сумніваєшся? Віри не ймеш?
О, ймеш віру, я знаю!
Се той рай, що жде плем'я твое
У обіцянім краю!

«Ти для нього трудився! Скажи,
Було за що трудиться?
Щоб наблизився він, може, ще
Схочеш палко молитися?»

І поник головою Мойсей.
«Горе моїй недолі!
Чи ж довіку не вирваться вже
Люду мому з неволі?»

І упав він лицем до землі:
«Одурив нас Єгова!»
І почувся тут демонський сміх,
Як луна його слова.

XIX.

Гуркнув грім. Задрижали нараз
Гір найглибші основи;
І один за одним понеслись
Передтечі Єгови.

Піднялася до стропу небес
Чорна хмара стіною,
Мов Ніч-мати насупила вид
Ненавистю грізною.

І заморгала бистро у темі
Огняними очима,
Забурчала, як мати, що знай
На лиху доню грима.

Із тривоною слухав Мойсей
Пітьми й блискавок мови, —
Ні, не чути ще серцю його
У них гласу Єгови.

І ревнув понад горами грім,
З жаху їжитьсь волос,
Завмира серце в груді... та ні,
Не Єгови се голос.

Поміж скелі завили вітри,
Їх сердиті нуті
Кліщать душу, мов стогін,
та в них

Ще Єгови не чути.

Ось із градом і дощ злопотів,
І заціпила стужа,
І в бесиллю своєму душа
Подається недужа.

Та ось стихло, лиш води
дзюрчать,
Мов хтось хлипає з жалю;

З теплим леготом запах потяг
З теребінт і мигдалю.

І в тім леготі теплім була
Таємничая мова,
І відчув її серцем Мойсей:
Се говорить Єгова.

«Одурив вас Єгова? А ти ж
Був зо мною на згоді?
І контракт підписав і запив
Могорич при народі?»

«Бачив пляни мої і читав
В моїй книзі судьбовій?
Бачив кінці і знаєш, що я
Не устоявся в слові?»

«Маловіре, ще ти не почавсь
В материнській утробі,
А я кожний твій віддих злічив,
Кожний волос на тобі.

«Ще не йшов Авраам з землі Ур
На гарранські рівнини,
А я знав всіх потомків його
До останньої днини.

«Вбогий край ваш, вузький
і тісний
І багатством не блиска?
А забув, що тісна і вузька
І найбільших колиска?»

«Прийде час, з неї виведу вас
На підбої і труди,
Так, як мати дитину в свій час
Відлучає від труди.

«Тут на полі скупім і худім,
Наче терен на ріни,
Виростаєте ціпкі і тверді
Для великої зміни.

«О, я знаю ту вашу ціпку,
Ненаситную влачу!
Ви б на житній землі

розповзлись
На подобу будячу.

Ви б і тілом, і духом своїм
Присмоктались до скиби,
І зловив би вас Маммон у сак,
Як товстючії риби.

«Таж в Єгипті ви гнулись в ярмі,
Наїдавшись ласо...
Відригаться вам буде лівік
Те єгипетське м'ясо.

«І, зірвавшись з сеї землі
Та розбивши всі карби,
Ви розвіетесь світ здобувать,
Його соки і скарби.

«Та зарік я положу твердий
На всі ваші здобутки,
Мов гадюку на скарбі, дам вам
З них турботи і смутки.

«Хто здобуде всі скарби землі
І над все їх полюбить,
Той і сам стане їхнім рабом,
Скарби духа загубить.

«Своїх скарбів невольник і пан,
За ціну сліз і крові,
Щоб збільшити їх, мусить він
сам
Руйнувать їх основи.

«І як п'явка, що кров чужу
ссе, —
Йому лік, сама гине, —
Так і вас золотий океан
На мілизні покине.

«В золотім океані вас все
Буде спрага томити,
І не може вас хліб золотий
Ані раз накормити.

«І будете ви свідки мені
З краю світа до краю,
Що лиш духа кормильців з усіх
Я собі вибираю.

«Хто вас хлібом накормить,
той враз

З хлібом піде до гною;
Та хто духа накормить у вас,
Той зіллється зо мною.

«Ось де вам вітчизна осяйна,
З всіх найкраща частина!
Лиш дрібненький задаток її
Вам оця Палестина.

«Се лиш спомин вам буде,
лиш сон,
Невгасаюча туга,

Щоб, шукавши її, став мій люд
Паном земного круга.

«А що ти усумнився на момент
Щодо волі моєї,
То, побачивши сю вітчизну,
Сам не вступиш до неї.

«Тут і кості зотліють твої
На взірєць і для страху
Всім, що рвуться весь вік до
мети,
І вмирають на шляху!»

XX.

Ходить туга по голій горі,
Мов туман по пустині;
Сіє думи й бажання свої
По широкій країні.

Сипле квіти й листи, що давно
Вже зів'яли й пожовкли;
Підіймає в душі голоси,
Що давно вже замовкли.

Що ще вчора байдужне було,
Нині любе й шановне;
Що ще вчора топтав, оплював,
Нині святости повне.

У гебрейському таборі ніч
Проминула в тривозі:
Скоро світ, всі глядять:
він ще там.

На скалистій віднозі?

Ні, нема! І було те «нема»,
Мов жах смерти холодний.
Чули всі: щезло те, без чого
Жить ніхто з них не годний.

Те незрима, несхопне, що все
Поміж ними горіло,
Що давало їм змисл життєвий,
Просвітляло і гріло.

І безмежна скорбота лягла
На затвердле сумління,
І весь табор мов чаром попав
В отупіння й зомління.

Одні одним у лица бліді
Поглядами без впину,
Мов убійці, що вбили у сні
Найдорожчу людину.

Чути тупіт. Чи вихор в степу?
Чи збуваєсь пророцтво?
Се Єгошуа, князь конюхів,
І за ним парубоцтво.

Гонять стада, кудись-то спішать..
Чи де напад ворожий?
Всіх їх гонить безіменний страх,
Невідомий перст божий,

Голод духа і жах самоти
І безодні старої..
А Єгошуа зично кричить:
«До походу! До зброї!»

І зірвався той крик, мов орел,
Над німою юрбою,
Покотився луною до гір:
«До походу! До бою!»

Ще момент — і прокинуться всі
З остовпіння тупого,
І не знатиме жаден, що вмить
Пристигло до нього.

Ще момент — і Єгошуї крик
Гірл сто тисяч повторить;
Із номадів лінивих ся мить
Люд героїв сотворить.

Задуднять — і пустині пісок
На болото замісять,

Авірона камінням поб'ють,
А Датана повісять.

Через гори полинуть, як птах,
Йордан в бризки розкроплять,
Єрихонськії мури, мов лід,
Звуком трубним розтоплять.

І підуть вони в безвість віків, —
Повні туги і жаху,
Простувать в ході духові

І вмирати на шляху... шлях —

Львів, січень до липця 1905

З М І С Т

ПРОЛОГ, НЕ ЕПІЛОГ. Передмова Євгена Маланюка	7
З КНИГИ «SEMPER TIRO»	13
З ВЕРШИН І НИЗИН	15
Гримить! Благодатна пора наступає	17
Земле, моя всеплодюча мати	17
Не забудь, не забудь	18
Весно, ох, довго ж на тебе чекати	18
Ой, що в полі за димове?	19
Vivere memento!	20
Осінні думи	20
Журавлі	21
До моря сліз, під тиском пересудів	21
Бувають хвили: серце мліє	22
Тяжко, важко вік свій коротати	22
Ой, рано я, рано устану	22
Нічні думи	23
Догоряють поліна в печі	23
Не покидай мене, пекучий болю	24
Масяцю, князю!	25
Semper idem!	25
Ідеалісти	25
Супокій	26
Ви плакали фальшивими сльозами	26
Чим пісня жива?	27
Я буду жити, бо я хочу жити!	27
О. О.	28
Послухай, сину, що премудрість каже	28
Ботокуди (уривки)	29
Сонети	32
Чого ти, хлопче, вбравсь у стрій лицарський?	32
Вам страшно тої огняної хвилі	32
Що вовк вівцю їсть — жалко, та не диво	33
Тюрмо народів!	34
Епілог	34
Маленький хутір серед лук і нив	34
Зів'яле листя	35
Із днів журби	35
Спомини	36
Сонет	37
Із літ моєї молодости	38
Пісня будучини	39
Криваві сни	42

ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ	43
По довгим, важким отупінню	45
Я не жалуюсь на тебе, доле	45
Чого являшся мені у сні?	45
Якби знав я чари, що спиняють хмари	46
МІЙ ИЗМАРАГД	47
Рефлексія	49
Україна мовить	49
Сідоглавому	50
Декадент (В. Шуратові)	50
ІЗ ДНІВ ЖУРБИ	53
Коли часом в важкій задумі	55
Я поборов себе	55
Я не скінчу тебе, моя убога пісне	55
У долині село лежить	56
Ой, ідуть, ідуть тумани	56
SEMPER TIRO	57
Semper tiro	59
Кожна кичера в млі	60
О, розстроена скрипка, розстроена	60
Конкістадори	60
Уривки з поеми «Лісова ідилія»	61
На старі теми	64
Чи не добре нам, брати, зачати	64
Блаженний муж, що йде на суд неправих	65
Було се три дні перед моїм шлюбом	65
Ти знов літаєш надо мною, галко	67
Крик серед півночі в якимсь глухим околі	63
Де не лилися ви в нашій бувальщині	68
Вийшла в поле руська сила	69
На ріці вавилонській — і я там сидів	69
Все ж твоя святая воля	71
І досі нам сниться	72
Ф. Р.	72
Якби ти знав, як много важить слово	74
ІЗ ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ	77
У темну ніч я містом тихо бродив	79
Моїй дружині	79
З книги пророка Єремії	80
Не алегорія	82
Ще не пропало	82
Не мовчи, коли гордо пишаючись	83
Тяжкою зморою лежить на мні	83
Колись і нині	84
Шевченко і поклонники	85
Ходить туга	85
ПОЕМИ	87
Смерть Каїна (уривки)	89
Іван Вишенський (уривки)	101
Похорон (скорочено)	104
Мойсей (уривки)	121

